

RUSYA TÜRKLERİNİN SOVYETLER BİRLİĞİNİ ÖĞRENME ENSTİTÜSÜNDEKİ BASIN-YAYIN FAALİYETLERİ VE RADIO LIBERTY*

PRESS ACTIVITIES OF TURKS OF RUSSIA IN THE INSTITUTE FOR THE
STUDY OF THE USSR AND RADIO LIBERTY

İnci Yelda Dumlupınar**

Öz

XX. yüzyılda Rusya Türklerinin Almanya'daki varlığının temel sebebini göç ve savaş oluşturmuştur. Rusya Türkleri ile Almanya arasındaki ilişki Bolşevik İhtilali öncesinde başlayıp sonrasında da devam eden, sosyal ve kültürel sebepleri olan göçle yoğunlaşmış, I. Dünya Savaşı yıllarında artan siyasi ve askeri etkileşim ise II. Dünya Savaşı'nda da devam etmiştir. Nazi Almanyası tarafından savaş sırasında esir alınan veya savaş öncesinde Almanya'da bulunan Rusya Türkleri, Alman Dışişleri Bakanlığı ve Propaganda Bakanlığının bünyesinde yer alarak Sovyet karşıtı propaganda faaliyetlerinde önemli bir oynamıştır. II. Dünya Savaşı'nın ardından ise Sovyetler Birliği'ne teslim edilmekten kurtulan ve hayatına Almanya'da mülteci olarak devam eden Rusya Türklerinin bir bölümü Soğuk Savaş yıllarında Amerika'nın Münih'te oluşturduğu propaganda temelli kuruluşlarda görev almıştır. Bu kuruluşlar arasında olan Sovyetler Birliğini Öğrenme Enstitüsü ve Radio Liberty, Sovyetler Birliği'ne karşı yürütülen pasif savaşta oldukça mühim bir konuma sahip olmuş, Rusya Türkleri aracılığıyla doğrudan Kafkasya, İdil-Ural ve Türkistan'a yönelik basın-yayın faaliyetinde bulunmuştur. Ancak Soğuk Savaş yıllarında Münih'te Amerika'nın desteğiyle ortaya çıkan yayıncılık faaliyetleri Rusya Türkleri adına incelenen bir konu olmamıştır. Rusya Türklerinin Sovyetler Birliğini Öğrenme Enstitüsünün kuruluşundaki rolü, Türkistan, İdil-Ural ve Kafkasya'yı temel alan yayınlardaki ilmi yazıları, enstitünün idari ve akademik kadrosundaki varlığının önemi açıklanmamıştır. Sovyetler Birliği'ne doğrudan yayın yapan Radio Liberty'nin milli servislerinin oluşumu ve Rusya Türklerinin bu redaksiyonların oluşumuna katkısı, radyo yayınlarının amaç ve kapsamı da yeterince ele alınmamıştır. Bu sebeple mevcut araştırmada temel alınan konu, Rusya Türklerinin sözü geçen Soğuk Savaş dönemi propaganda merkezli kuruluşlardaki rolü olup çalışma, bu kuruluşlara Rusya Türklerinin katkısını enstitü ve radyodaki faaliyetleri üzerinden incelemeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Münih, Rusya Türkleri, Sovyetler Birliği, Soğuk Savaş, Propaganda, Sovyetler Birliğini Öğrenme Enstitüsü, Radio Liberty

* Bu makale Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Genel Türk Tarihi Anabilim Dalında hazırlanan *Rusya Türklerinin Almanya'daki Siyasi ve Basın-Yayın Faaliyetleri (1950-1985)* başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

** Arş. Gör. Dr. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Van / Türkiye, inci.yelda@yyu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4881-8683

Abstract

In the 20th century, the main reasons for the presence of Turks of Russia in Germany were migration and war. The relationship between the Turks of Russia and Germany began before the Bolshevik Revolution and continued afterward. It intensified due to migration driven by social and cultural factors, while political and military interactions that began during World War I persisted through World War II. Turks of Russia who were captured by Nazi Germany during the war, or who had been in Germany before the war, played a significant role in anti-Soviet propaganda activities organized by the German Ministry of Foreign Affairs and the Ministry of Propaganda. After World War II, some Turks of Russia who escaped repatriation to the Soviet Union and remained in Germany as refugees took part in American-led propaganda organizations established in Munich during the Cold War years. Among these organizations, the Institute for the Study of the USSR and Radio Liberty played a crucial role in the passive war against the Soviet Union through the direct press and broadcasting activities targeting the Caucasus, Volga-Ural, and Turkestan regions via Turks of Russia. However, the publishing activities that emerged in Munich with the support of the United States during the Cold War years have not been adequately studied in relation to the Turks of Russia. The role of Turks of Russia in the establishment of the Institute for the Study of the USSR, their contributions to scholarly writings on Turkestan, Volga-Ural, and Caucasus in the publications, and the importance of the presence in the administrative and academic staff of the institute have yet to be fully explored. The formation of the national services within Radio Liberty broadcasting directly to the Soviet Union and the contributions of Turks of Russia to these broadcasts, the purpose and scope of radio broadcasts have not been adequately addressed. Therefore, this study focuses on the role of Turks of Russia in propaganda-centered organizations during the Cold War, aiming to analyze their contributions through their involvement in the institute and the radio.

Keywords: Munich, Turks of Russia, Soviet Union, Cold War, Propaganda, Institute for the Study of the USSR, Radio Liberty

Giriş

Rusya Türklerinin Münih'te faaliyet gösteren Amerika destekli anti-Bolşevik kuruluşlardaki mevcudiyeti Soğuk Savaş yıllarının Türk tarihi açısından en dikkat çekici kısmını oluşturmaktadır. II. Dünya Savaşı'nda Alman ordusu içerisinde oluşturulan Türkistan, Kuzey Kafkasya, Azerbaycan, İdil-Ural lejyonları ve millî temsilleri olan ulusal komitelerin savaş sırasındaki faaliyetleri üzerinde sıklıkla durulurken savaş sonrasında Almanya'da muhaceret hayatına devam eden Rusya Türklerinin mevcudiyeti gözardı edilen bir durum olmuştur. Rusya Türklerinin 1950'li yıllardan itibaren Almanya'da sürdürdükleri siyasi faaliyetler ve yayın hayatı savaş döneminde üstlenmiş oldukları Sovyet karşıtı misyonun devamını teşkil etmektedir. Bu faaliyetlerin Amerika tarafından Bolşevizm karşıtlığı noktasında destek bulması ise hem Rusya Türkleri adına daha geniş kapsamlı girişimlere olanak sağlamış hem de Amerika'nın Sovyet hakimiyetindeki bölgelere ulaşma hedefine hizmet etmiştir. En mühim noktayı ise Almanya'daki Rusya Türklerinin varlığının Amerika'nın, Sovyetler Birliği'ne yönelik Soğuk Savaş politikasını propaganda açısından şekillendirecek tesire sahip olması oluşturmıştır.

Amerika'nın Soğuk Savaş propaganda merkezi olarak Münih'i seçmesi neticesinde, savaş sonrasında mülteci konumunda bulunan Rusya Türkleri ile iletişime geçilerek Sovyetler Birliği'ne karşı oluşturulacak basın-yayın organlarında görev üstlenmeleri sağlanmıştır. Amerika Dışişleri Bakanlığı ve Merkezi İstihbarat Teşkilatı (CIA) ortaklığında oluşturulan kuruluşlardan Sovyetler

Birliğini Öğrenme Enstitüsü ve Radio Liberty'deki yayıncılık faaliyetlerinin yanı sıra kurucu misyonları Rusya Türklerinin muhaceretteki rolünün sadece neşriyat ile sınırlı olmadığına da işaret etmektedir. Sovyet karşıtı propagandaya yönelik gerçekleştirilen faaliyetler doğrultusunda 1950-1972 yılları arasında çalışmalarını sürdüren ve ondan fazla süreli yayına sahip olan, monografi ve araştırma eser yayınlayan, çeşitli konferans ve sempozyuma ev sahipliği yapan enstitü ile 1951 yılında kurulup Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra dahi yayına devam eden Radio Liberty muazzam bir arşivin oluşmasını olanak sağlamıştır.¹ Rusya Türklerinin Sovyet karşıt faaliyetlerin oluşumuna ve gelişimine olan katkısı ile hedefleri sözü geçen arşivin sunduğu kaynakla açıklanırken, onların Almanya'daki Rus karşıtı politikaya yönelik girişimlerle tanışıklığının ise Soğuk Savaş döneminden çok önceye dayandığı belirtilmelidir.

Soğuk Savaş yıllarından söz etmeden önce I. ve II. Dünya Savaşı'nın Rusya Türklerine olan etkisinden söz etmek bir gerekliliktir. Zira bu durum Almanya'da Kafkasya, İdil-Ural ve Türkistan politikasının süreklilik arz eden, sistemli bir yapısının olduğunu göstermektedir. I. Dünya Savaşı'nda Almanya'nın doğu siyaseti temel olarak İslam üzerinden şekillenmiştir. İngiltere ve Fransa'nın Müslüman bölgelerdeki sömürgelerinin dışında Rus Çarlığı'nın Türk ve Müslümanları doğrudan hakimiyeti altında bulundurması bu politikanın temelini oluşturmuştur.² Fakat I. Dünya Savaşı'nda Almanya'nın İslam siyasetinin mimarı diplomat Max von Oppenheim'in raporuna göre savaş sırasında Rus Çarlığı ordusunda az sayıda Müslüman bulunacağı dolayısıyla çok sayıda Müslüman esir alınmayacağı ve onlar üzerinden Rusya'daki Müslümanları ayaklandıracak projenin öncelikli olmayacağı düşünülmüş, "Müslüman Savaş Esirleri" başlığı altında Rusya Müslümanlarına daha az yer ayrılmıştır.³ Ancak beklenenin aksi olmuş, Rus Çarlığı ordusundan esaret altına alınan askerin çoğunluğunu Rusya Müslümanları oluşturmuş, bu durumun savaş sırasında gerçekleşmesi de Rusya'daki Müslümanlar üzerinden oluşturulan İslam'ı kullanarak ayaklandırma çıkarma projesinin kısa vadede başarıya ulaşmasını engellemiştir. Almanya, ayaklandırma projesi girişimine savaş başladıktan sonra daha fazla önem vermiş ve kısa sürede sonuç alınabileceği konusunda yanılgıya düşmüştür.⁴ Savaş sırasında Rusya Müslümanı esirlerin çokluğu Kafkasya ve Türkistan'a yönelik daha efektif bir politikanın oluşturulması gerektiğini gösterirken yine de bu politika Türkistan'da bölgesel ayaklanmaya sebep olacak doğrudan bir girişimle desteklenmemiştir.⁵ Savaşın Almanya adına başarısızlık ile sonuçlanması neticesinde İslam siyaseti, II. Dünya Savaşı'nda Sovyetler'in zayıf halkasını oluşturduğu düşünülen Müslümanlara yönelik sadece dinin değil millî kimliğin de ön plana çıkarıldığı askerî ve siyasi propagandif projelerle desteklenmiştir.

1 Sovyetler Birliğini Öğrenme Enstitüsü'nün süreli yayınları, akademik sempozyum ve konferans kayıtlarının tümü Münih Bayerische Staatsbibliothek'te, Radio Liberty program kayıtları ise Stanford'daki Hoover Enstitüsü Arşivi ve Budapeşte'deki Blinken OSA Arşivi'nde bulunmaktadır.

2 David Motadel, *Islam and Nazi Germany's War*, Harvard University Press, Cambridge 2014, s. 18.

3 Max von Oppenheim, *Denkschrift betreffend die Revolutionierung der islamischen Gebiete unserer Feinde*, Berlin 1914, s. 119-124.

4 Mustafa Çolak, *Almanya İmparatorluğu'nun Doğu Siyaseti Çerçevesinde Kafkasya Politikası (1914-1918)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2004, s. 87.

5 Fatih Çolak, *Alman İmparatorluğu ve Türkistan 1910-1920*, Çizgi Kitabevi, Ankara 2019, s. 257.

II. Dünya Savaşı'na giden süreçte Almanya'nın Türkistan ve Kafkasya'ya olan yöneliminin azalmadığı aksine artarak Rusya Enstitüsünün kurulduğu ve Sovyet hakimiyetindeki milletleri tanımaya yönelik girişimlerde bulunulduğu bilinmektedir.⁶ Alman uzmanların Sovyetler'in Türk bölgelerini tanıma girişimi ise yine Türk kökenli aydınlar aracılığı ile olmuştur.⁷ İki savaş arasında Türkiye'de bulunan ancak Türkiye'nin değişen dış politikası neticesinde Sovyet aleyhinde faaliyette bulundukları gerekçesiyle vatandaşlıktan çıkarılan Alihan Kantemir, Osman Kocaoğlu gibi isimlerle, fikrî uyumsuzluk sebebiyle Türkiye'den ayrılmak zorunda kalan Zeki Velidî Togan, Musa Carullah, Ayaz İshakî başta olmak üzere Türk kökenli bazı aydınlar Almanya'ya göç etmiştir. Üstelik eğitim amacıyla Almanya'ya gelen ve burada kalan Türkistan, İdil-Ural ve Kafkas kökenli öğrenciler de önemli bir sayıyı teşkil etmiştir.⁸ Bu sebeple Almanya'daki Sovyetler Birliği'ne yönelik oluşturulan propaganda siyasetinde Rusya Türklerinin varlığı göz ardı edilmesi zor bir planlamayı gerektirmiştir.⁹ Çeşitli sebeplerle hali hazırda Almanya'da bulunan Rusya Türklerinin mevcudiyeti Nazi Almanyası'na, İmparatorluk Almanyası'ndan alması gereken tecrübelerin değerlendirilmesi hususunu da hatırlatmıştır. Zira I. Dünya Savaşı'nda düşünülmüş olan İslam'ı ve Rusya Müslümanlarını Rusya'ya karşı kullanma fikri Pantürkizm'in de bu politikaya eklenmesi ile 1940 yılında bir kazanıma dönüştürme hedefiyle tekrar gündeme gelmiştir.¹⁰

II. Dünya Savaşı süresince Almanya tarafından Rusya Türklerine yönelik propaganda amaçlı yürütülen siyasetteki temel kural, Sovyetler Birliği milliyetler politikasının aksi yönünde hareket etmek olmuştur. Bu amaca yönelik hareket için henüz Sovyetler Birliği'ne karşı bir cephe açılmadan önce Almanya Dışişleri Bakanlığı Siyasi Dairesinde Rusya Müsteşarı olan Ernst Woermann başkanlığında Rusya Komitesi kurulmuştur.¹¹ Komite, Türkistan Türk halkları uzmanı Werner Otto von Hentig'in çalışmalarına yer vererek, bu halkların problemleri hususunda bilgi toplayıp propaganda kaynağı oluşturmaya çalışmıştır.¹² Hentig, Türk ve Tatar Birliği üzerinde durarak Rusya Türklerine aradıkları birliğin ve bağımsızlığın Alman desteği ile vadedilmesi gerektiğini düşünmüştür.¹³ 1941 yılında Doğu Bakanlığının bir bağlantısı olarak kurulan Propaganda Bakanlığı ve propaganda amaçlı yayına başlayan Radyo Veneta'da Türk kökenli esirler kullanılarak afiş, radyo yayını, broşür ve bildiriler hazırlanmıştır.¹⁴ Hentig, savaş

6 Alfred Rosenberg, *Memoirs of Alfred Rosenberg*, Ziff-Davis Publication, Chicago 1949, s. 13.

7 Ahmet Temir, 60 Yıl Almanya (1936-1996), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998, s. 108.

8 İnci Yelda Dumlupınar, *Rusya Türklerinin Almanya'daki Siyasi ve Basın-Yayın Faaliyetleri (1950-1985)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2024, s. 58-69.

9 BArch, SS Hauptamt, Film 2419, B1. 696519f.

10 Kadir Kon, "Almanya'nın İslam Stratejisi Mimarlarından Max von Oppenheim ve Bu Konudaki Üç Memorandumu", *Tarih Dergisi*, S. 53 (2011/1), 2012, s. 247.

11 Günay Gökse Özdoğan, *"Turan"dan "Bozkurt"a Tek Parti Döneminde Türkçülük (1931-1946)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2019, s. 161.

12 Fritz Fischer, *Griff nach der Weltmacht: Die Kriegszielpolitik des kaiserlichen Deutschland 1914-1918*, Düsseldorf 1961, s. 750.

13 Alexander Dallin, *German Rule in Russia 1941-1945 (A Study of Occupation Policies)*, Second Revised Edition, Westview Press, Colorado 1981, s. 273.

14 Alexander Dallin, *Deutsche Herrschaft in Rußland 1941-1945, Eine Studie über Besatzungspolitik*, Droste Verlag, Düsseldorf 1958, s. 55.

başlayınca sorumluluğuna verilen İdil-Ural ve Türkistan esirlerinin meseleleri ile ilgilenme görevi için I. Dünya Savaşı'nda da benzer bir rol üstlenen Tatar Alimcan İdrisî'ye bazı görevler vermiştir.¹⁵ İdrisî, Kızıl Ordu'daki Türk kökenli askerlere hitap eden broşürler hazırlamış, böylece *Doğu Türk Broşürü* adında belgeler düzenlenmiştir.¹⁶ Hentig ayrıca 1941 yılının sonuna doğru Sovyetler Birliği'ndeki Türkleri hedef alan propaganda için radyo yayını ve broşür çeşitliliğinin artırılması tasarısını teklif etmiştir.¹⁷ Sovyetler Birliği'nin zayıf karnı olan milletler sorunu üzerinde durulmasıyla Almanya özellikle Rusya'dan Avrupa'ya gelen Türkistanlı, İdil-Uralı ve Kafkasyalı muhalif aydınları önemli bir kaynak olarak görmüştür. Rus olmayan bu aydınlar ile ilgilenilerek Pantürkizm fikrini canlandırma amacıyla hareket edilmiştir.¹⁸ Bu durum muhaceretteki Rusya Türkleri için milletlerini Sovyet yönetiminden kurtarmak için bir umut doğururken; Avrupa'daki bu mülteciler ve onların da üye oldukları anti-Bolşevik oluşumlar aynı zamanda Almanya için birer doğal müttefik durumuna gelmiştir.¹⁹ Bu fikir zihinleri meşgul ederken hesaba katılmayan durum ise Sovyet topraklarına ilk girişten itibaren Almanya'nın tahmininden bile uzak sayıda Türk kökenli askerin esir alınması olmuştur.

Çok sayıdaki esir için Karma Esir Komisyonu oluşturulurken Avrupa'da bulunan Rusya Türklerinden bazı isimlere bu komisyonlarda görev verilmesi de gündeme gelmiştir. Sözü geçen komisyon aracılığıyla millî aidiyet esas alınarak Türkistanlı esirlerle Mustafa Çokay ve Veli Kayum Han, İdil-Uralı esirlerle Ahmet Temir, A. Şafî Almas, Azerbaycan Türklerinden alınan esirlerle de Mehmet Emin Resulzade ilgilenmiştir.²⁰ Mevcut esirler milletlerine ayrıştırılmış, aralarında okuma-yazma bilenler için kamplarda bazı görev dağılımları yapılmış, eğitilmiş olanların ise propaganda faaliyetlerinde yer almak üzere Berlin'e getirildiği görülmüştür. Bu isimler arasında adları Soğuk Savaş yıllarında öne çıkan Garip Sultan, Baymirza Hayit, Hüseyin İkrâm Han, Hamid Reşid, Mustafa Veli Aytugan, Abdullah Vefalı, Enver Galim, Şihabeddin Nigmeti, Ayaz Hakimoğlu, Kares Kanatbay ve Temirbek Devletşin bulunmaktadır.²¹

1942 yılında Rusya Türklerinin milletlerine göre adlandırılan irtibat büroları oluşturulmuştur. Bu bürolar daha sonra millî komite statüsüne yükselerek kendi milletleri adına söz hakkına sahip olduğu gibi esirlerden oluşturulan lejyonlar adına da hareket etmiştir. Aynı zamanda komiteler lejyonlar için basın-yayın faaliyetlerinde bulunmuş, gazete ve dergi gibi süreli yayınların

15 Gulzhaukhar Kokebayeva, "The Place of Turkestan in the Foreign Political Strategy of Germany in the First Half of the 20th Century", *Bilgi*, S. 76, (Kış 2016), s. 127.

16 A. Ahat Andican, *Cedidizm'den Bağımsızlığa Haricte Türkistan Mücadelesi*, Emre Yayınları, İstanbul 2003, s. 377.

17 David Motadel, *İslam ve Naziler*, Alfa Yayınları, İstanbul 2015, s. 98.

18 Akten zur Deutschen Auswaertigen Politik (ADAP) Band XIII, 2, 1937-1941, s. 467-470, [26.09.1941-361] Alman diplomatik resmî görevlileri ile Türk yetkililerin Rusya Türklerinin durumu ve Turanizm gibi konularda yaptıkları görüşmeler için bk. ADAP Band XIII, 1;2. 1937-1941.; Band II, III, 1;16. 1941-1945.; *Ministry of Foreign Affairs of the U.S.S.R. Archives Divison: German Foreign Office Documents*, Foreign Languages Publishing House, Moscow 1948.

19 Günay Göksu Özdoğan, "Turan"dan "Bozkurt"a Tek Parti Döneminde Türkçülük (1931-1946), s. 126.

20 Nesiman Yakublu, *Ebdürrehman Fetelibeyli-Düdeninski*, Abşeron Neşr, Bakü 2009, s. 57. Kırım Tatarları ile İdil-Ural komisyonu ilgilenmiştir. Bk. Müstecip Ülküsal, *Kırım Yolunda Bir Ömür-Hatıralar*, Ankara 1999, s. 295.

21 İnci Yelda Dumlupınar, *Rusya Türklerinin Almanya'daki Siyasi ve Basın-Yayın Faaliyetleri (1950-1985)*, s. 137-141.

yanı sıra, tarih ve edebiyat eserleri de yayımlanmıştır.²² Almanya adına savaşın seyrinin 1944 yılında olumsuz ilerlemesine yönelik alınan kararlardan biri de esir alınan Rusya Türklerinden oluşturulan lejyonların daha radikal hal alması olmuştur. Nazi Almanyası'nın polis teşkilatını simgeleyen SS adından esinlenilerek özel ve nitelikli askerlerden oluşacak olan Waffen-SS adlı bir oluşum ortaya çıkarılmıştır.²³ SS Teşkilatı Dış İstihbarat Biriminden alınan muhtıra neticesinde gerçekleşen projeye Rusya Türklerinin de dahil edilmesi fikrinin sahibi olan Nazi Generali Gottlob Christian Berger, "Doğu Türkleri Sovyetler Birliği'ndeki Slav asıllı olmayan en güçlü azınlıklardır. Onlar, eskiden beri kavmî, kültürel, lisanî ve dinî sebeplerden dolayı Rus ve Bolşevik devlet fikriyle mücadele etmişlerdir" demiştir.²⁴ Neticede ortaya çıkan Doğu Türk Gücü, cephede silah gücü olarak kullanmak amacıyla oluşturulsa da siyasî propaganda amacıyla kullanılmıştır.²⁵ 1944 yılının sonuna gelindiğinde ise Almanya'nın sadece birkaç ay süreceğini düşündüğü Doğu Cephesi'nde çok fazla kayıp verilmiş ve savaşın kaybedileceği gerçeği net bir şekilde görülmeye başlanmıştır. Sovyetler Birliği tarafından başlatılan Berlin Taarruzu neticesinde 2 Mayıs 1945'te Almanya teslim olmaya zorlanmıştır. 5 Mayıs 1945'te ise Amerikan kuvvetleri Almanya'ya girmiştir. Almanya, 7 Mayıs 1945'te Batılı müttefiklere, 9 Mayıs 1945'te ise Sovyetler Birliği'ne teslim olmuştur.

Savaşın sonunda esir kamplarında, lejyonlarda ya da millî komitelerin idari birimlerinde bulunan Rusya Türkleri, Sovyet askerlerinden kaçmak için saklanmayı tercih etmiş ya da mevcut şartlar altında alınabilecek en isabetli karar ile Batılı kuvvetlere teslim olmuştur. İtalya, Fransa, Almanya gibi ülkelerde bulunan esirlerin birçoğu ise sorgusuz olarak Sovyetler Birliği'ne teslim edilmiş, hain olarak suçlanıp öldürülmüştür.²⁶ Amerika'nın Almanya'daki işgal bölgesinde yaşamına göçmen olarak devam eden Rusya Türklerinin varlığı ve sahip olduğu Sovyet tecrübesi 1947 yılından itibaren Amerika'nın Soğuk Savaş propagandasını şekillendiren etkenlerden olmuştur. Bu doğrultuda Rusya Türkleri, 1950 yılından itibaren Münih'te faaliyete geçen Sovyetler Birliğini Öğrenme Enstitüsü ve 1951 yılında kurulan Radio Liberty adlı kurum içerisinde ana vatanlarının esaretten kurtarılması adına hareket etmiştir.

Münih'te ortaya çıkan Soğuk Savaş propaganda kuruluşlarının ardında Amerikan Komitesi olarak bilinen The American Committee for Liberation from Bolchevism (AmComLib) bulunmaktadır. 13 Eylül 1949 tarihinde Amerika Dışişleri Bakanlığı müsteşarı olan George Kennan, CIA kurucularından ve Office of Policy Coordination'ın (OPC) direktör yardımcılığı görevini üstlenen Frank Wisner'a göçmenlerin refahını ön planda tutan ancak Amerika'nın

22 Türkistanlılar için *Milli Türkistan* dergisi çıkarılmıştır. *Milli Türkistan* hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Nurgül Uzunel, *Avrupa Muhaceretindeki Türkistan Basını: Milli Türkistan Dergisi (1942-1975)*, Ayaz Tahir Türkistan İdil-Ural Vakfı, 2016. İdil-Ural Türkleri için de *İdil-Ural* adında bir yayın çıkarılmıştır. Bk. David Motadel, *İslam ve Naziler*, s. 512-534.

23 David Motadel, *İslam ve Naziler*, s. 414.

24 Patrik von zur Mühlen, *Zwischen Hakenkreuz und Sowjetstern. Der Nationalismus der Sowjetischen Orientvölker im Zweiten Weltkrieg*. Droste Verlag GmbH, Düsseldorf 1971, s. 166.

25 Olaf Caroe, *Sömürülen Topraklar*, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1972, s. 345.

26 Joachim Hoffmann, *Die Geschichte der Wlassow-Armee*, Verlag Rombach, Freiburg 1984, s. 130, 298.

devlet politikasına tabi olacak merkezî bir kurumun ortaya çıkarılmasını talep eden bir yazı yazmıştır.²⁷ 1950 yazında da OPC tarafından Rusya göçmenleri adına hareket edecek, mültecilere yönelik politika geliştirecek Amerikan Komitesi'nin orijinal konsepti oluşturulmuştur. Komite, Bolşevizm karşıtı Rus ve Rus olmayan milletlere mensup isimlere ulaşılması ve Münih'teki merkezin kurulması ile faaliyete başlamıştır. Komitenin amacı Rusya'daki esir milletlere siyasi mülteciler aracılığı ile ulaşmak ve yeni göç dalgalarını yönetmek olmuştur. Komite, Sovyetlerin Rus ve Rus olmayan milletlerine mensup göçmenleri bir araya toplama ve birlikte hareket edebilme konusunda ikna etmiştir. Bununla beraber Sovyetler Birliği'ne yönelik radyo programlarının yapılması, gazete çıkarılması, politik bir merkezin oluşturulması ve Almanya'da bir araştırma enstitüsünün kurulması da planlanmıştır.²⁸ Sözü geçen planların somut neticesi olarak ortaya çıkan kurumlardan ikisini Sovyetler Birliğini Öğrenme Enstitüsü ve Radio Liberty oluşturmuştur.

1. Sovyetler Birliğini Öğrenme Enstitüsü ve Rusya Türkleri

Münih'te faaliyete geçen propaganda kuruluşları arasında akademik yönüyle öne çıkan merkez, Sovyetler Birliği Tarih ve Kültürünü Araştırma Enstitüsü adıyla 8 Temmuz 1950 yılında kurulmuş daha sonra adı Sovyetler Birliğini Öğrenme Enstitüsü olarak değiştirilmiştir.²⁹ Enstitünün kuruluş aşamasında AmComLib, Sovyet göçmenlerine Harvard Mülteci Mülakat Projesi aracılığı ile ulaşmıştır.³⁰ Bu projede yer alan görüşmelere ise enstitünün başlangıçtaki ilkel hali olan Münih Kütüphanesi ev sahipliği yapmış, kütüphanenin sahibi olan Boris Yakovlev daha sonra enstitünün müdürü olmuştur.³¹ Enstitünün merkezi Münih olmasına rağmen kurum, Amerikalı, İngiliz ve Sovyetler Birliği'nden göçen bilim adamlarının merkezi haline gelmiştir. Bilim insanları enstitüyü akademik konferanslar, yayınlar ve yaz okullarıyla geliştirmiştir. 1972'ye kadar faaliyetlerini sürdürecektir olan enstitünün başkan yardımcısı aynı zamanda kurucularından biri olan Kuzey Kafkasyalı Abdurrahman Avtorhanov'dur.³² İdarî organizasyon içerisinde bulunan ilim heyetinde ise daha önce savaş sırasında da faaliyetleri olan Amanberdi Murat, Garip Sultan, Mirza Bala, Ramazan Karça, Edige Kırimal, Mehmet Emircan, Temirbek Devletşin gibi Rusya Türklerinden isimler yer almıştır.³³ Enstitünün Münih'teki ilmi

27 CIA, FOIA Collection, C01441001., 13.09.1949.

28 CIA, FOIA Collection, C01441005., 29.08.1951.

29 T. Charles O'Connell, *The Munich Institute for the Study of the USSR – Origin and Social Composition*, The Carl Beck Papers Center for Russian and East European Studies, Pennsylvania 1990, s. 4. Sibel Demirci eserinin bir bölümünde Amerika'nın Rusya Türkleri meselesine dahil oluşunu tartışırken enstitüden, onun kuruluşu ardındaki dinamiklerden söz etmektedir. Ancak burada sunduğu bilgilerin kaynağı konusunda yeterince seçici olmaması bazı hatalara sebep olmuştur. Bk. Sibel Demirci, *Türk Siyasi ve Düşünce Hayatında Rusya Türkleri*, Post Yayın, İstanbul 2020, s. 92-119.

30 Harvard Library, "The Harvard Project on the Soviet Social System Online" <https://library.harvard.edu/collections/hpsss/index.html> [Erişim Tarihi: 14.10.2024].

31 T. Charles O'Connell, *The Munich Institute for the Study of the USSR – Origin and Social Composition*, s. 5.

32 Ertuğrul Meşe, *Komünizmle Mücadele Dernekleri*, İletişim Yayınları, İstanbul 2017, s. 63; Türkkaya Ataöv, "Sovyetler Birliği'ni Öğrenme Enstitüsünün Onuncu Yıldönümü", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, XV/4, (1960), s. 266.

33 "Sovyetler Birliğini Öğrenme Enstitüsünün 10 Yılı", *Dergi*, VI/22, (1960), s. 87. Ayrıca idarî bölüm içerisinde

toplantılarına ise Türkiye’den Zeki Velidî Togan, Tahir Çağatay, Akdes Nimet Kurat, Ahmet Temir, Mecit Sakmar, Abdülvahap Yurtsever ve Müstecip Ülküsal başta olmak üzere Türk kökenli aydınlar katılmıştır.³⁴ Enstitü ilk konferansını Ocak 1951’de gerçekleştirmiştir.³⁵ Bu tarihten itibaren yirmiye yakın konferans, yaklaşık on uluslararası sempozyum ve çeşitli seminer düzenlenmiştir. 1965 yılından itibaren toplantı faaliyetlerinde azalma görülen enstitünün son ilmî konferansı 2-4 Haziran 1969 tarihinde gerçekleşmiştir.³⁶

Enstitü, 1950-1971 yılları arasında çok sayıda dergi yayınlamıştır.³⁷ Sovyetler Birliğini Öğrenme Enstitüsü’nün ilk süreli yayını olan ve Mart 1954 yılında ilk sayısı yayınlanan *Bulletin*, aylık bir bülten niteliğinde İngilizce olarak yayınlanmıştır. *Bulletin* genel olarak Sovyetler Birliği’nin iç ve dış politikası, ekonomisi, toplumsal olayları ve günlük yaşamından haber niteliğinde bilgiler sunmuştur. Sosyal ve endüstriyel konular üzerine yazan Türk kökenli Temirbek Devletşin hukuk mezunu olduğu için daha çok Sovyet medenî hukuku, mülkiyet sahipliği ve sorunları, Sovyet sanayi kuruluşlarının hukuki durumu üzerinde durmuştur. Bayram Rıza, Sovyet müziği ve sorunları, Sovyetler’de müzik eğitimi gibi daha çok sanatsal yazılar yazmış, siyasi konular üzerinde ise Süleyman Tekiner’in durduğu gözlenmiştir. Kuzey Kafkasyalı Abdurrahman Avtorhanov’un ise onlara göre daha çok sayıda yazısının olmasının sebebi ise enstitüde üstlendiği temel ve resmî görevler ile ilgilidir. Devletşin’in *Bulletin*’deki bazı yazıları enstitünün diğer yayınları olan *Studies on the Soviet Union* ve *Sowjetstudien*’de de yayımlanmıştır.

Arabic Review ise 1958 yılında yayın hayatına başlamıştır. 1971 yılına kadar ve altı ayda bir Arapça olarak yayımlanan derginin çıkış amacı İslam dünyasına komünizm gerçeğini anlatmaktır. Dergide yazıları bulunan Kuzey Kafkasyalı Alihan Kantemir genel olarak İslam ve komünizm arasındaki uyumsuzluktan ve SSCB’de din karşıtı propagandanın örneklerinden söz etmektedir. Garip Sultan ise Sovyet propagandasının Arap ve İslam dünyasındaki yaklaşımına yoğunlaşmış, Sovyetler Birliği’nin Yakın ve Orta Doğu’da kendine yer edinme çabalarına dikkat çekmiştir. Zeki Velidî Togan, Sovyet koloni yöntemleri ve Türkistan’daki yapay bölünme ve ulusallaşma süreci üzerinde durmuş, Mirza Bala ise Azerbaycan’daki Sovyetleştirme faaliyetleri, sosyal, siyasi ve kültürel hayatta yaşanan tasfiyeler konusunda katkı sunmuştur.³⁸ Sözü geçen isimler dışında dergi Türk kökenli başka bir yazara yayın kadrosunda yer vermemiştir. Derginin ilk sayılarında Arap dünyası tarafından tanınan isimlere yer verilmiş, daha sonra ise Türk olarak sadece Mirza Bala’nın yazısı bulunmuş ve ilerleyen sayılarda ise daha çok Batılı araştırmacılara

AmComLib’i temsilen Amerikalı bir danışman da yer almıştır. Bk. “The Institute’s Fifth Anniversary”, *Bulletin*, II/7, (1955), s. 59.

34 “Sovyetler Birliğini Öğrenme Enstitüsünün VIII. İlmî Konferansı”, *Dergi*, II/6, (1956), s. 105.

35 “The Sixth Conference of the Institute for the Study of the USSR”, *Caucasian Review*, S. 1, (1955), s. 172.

36 “Enstitü Haberleri”, *Dergi*, V/57, (1969), s. 79-80.

37 *Bulletin – Byulleten, Russian Review-Vestnik, Ukranian Review, Studies on the Soviet Union, Dergi, The East Turkic Review, Caucasian Review, Belorussian Review, Sowjetstudien, Arabic Review-Majallah, Problèmes Sovietiques, Estudios sobre la Union Sovietica* ile *Analisis de Actualidades* ve *Sovieticas Reviews of Soviet Medical Sciences*.

38 “Publication of the Institute for the Study of the USSR”, *Bulletin*, V/7, (1958), s. 43.

ağırlık verilmiştir. Ancak bu durum okuyucular tarafından hoş karşılanmamıştır. Bu sebeple derginin 1960 yılında yayımlanan sayısında yalnız bir yazı dışında İslam dininin durumunu anlatan tüm yazılar enstitünün ilgili ülkelerinin yerlisi olan Müslümanlar tarafından yazılmıştır.³⁹

Studies on the Soviet Union enstitü yayınları arasında düzenli olarak çıkarılan dergilerden biri olmuştur. 1957-1971 yılları arasında üç ayda bir yayımlanan derginin yazarları arasında Baymirza Hayit, Temirbek Devletşin, Bayram Rıza, Abdurrahman Avtorhanov, Ramazan Karça, Veli Zünnun gibi diğer dergilerde de yazıları bulunan araştırmacılar yer almaktadır. 1970’li yılların başında *Studies on the Soviet Union*’un içeriği daha çok Sovyetler Birliğini Öğrenme Enstitüsünün gerçekleştirdiği sempozyum ve konferanslardan oluşmaya başlamıştır.⁴⁰ Derginin son yıllarında yazar kadrosunda da azalma yaşanmıştır. *Dergi*’nin editörlüğünü ve yazarlığını yapan Edige Kırmıl’ın, *Dergi*’de yazdığı yazılar *Studies on the Soviet Union*’da da paylaşılmıştır.⁴¹ Derginin 1970 yılına ait iki sayısı Kuzey Kafkasyalı Abdurrahman Avtorhanov’un *Lenin and the Bolshevik Rise to Power* adlı eserine ayrılmış, bu eser bir dizi halinde yayımlanmıştır.⁴²

Enstitünün, Sovyetler’in Türk bölgelerini doğrudan hedef alan üç yayını ise *Dergi*, *Caucasian Review* ve *The East Turkic Review* adlı dergilerdir. Sovyetler Birliğini Öğrenme Enstitüsü yayınları arasında Türkçe yayımlanan ve dolayısıyla Türkiye’de en çok tanınan mecmua *Dergi* olmuştur.⁴³ *Dergi*, Ocak 1955 tarihinde Münih’te, Kırım Türklerinden Mustafa Edige Kırmıl idaresinde çıkarılmış, yazı işleriyle ise Azerbaycan Türkü Mehmet Emircan ilgilenmiştir. Üç ayda bir yayımlanan derginin yayın hayatına başlaması Türk basınına da yansımış, *Akis* mecmuası *Dergi*’nin ilk sayısını okuyuculara duyuran bir yazı paylaşmıştır.⁴⁴ Bu ilginin temelinde Sovyetler Birliğini Öğrenme Enstitüsü’nün 1952 yılı itibariyle birçok dilde yayın yapmasına rağmen ilk defa Türkçe bir dergi yayımlaması bulunmaktadır. Muhtemelen Amerika’nın finansal desteğinden dolayı *Dergi*’ye kısmen mesafeli bir yaklaşım sergilense de *Akis*’te yayınlanan yazıda bu yayının tarafsız bir şekilde Sovyetler Birliği’nin gerçek durumu, Sovyet hakimiyetinde yaşayan memleket ve milletlerin hayatı ve özellikle Sovyetlerin esiri durumundaki doğu milletlerinin sorunları hakkında ilmi araştırmalara yer vermesi takdir edilmiştir. Ayrıca yazıda *Dergi*’nin ilk sayısının yazar kadrosuna da yer verilmiştir.⁴⁵ Edige

39 “Publication of the Institute for the Study of the USSR”, *Bulletin*, VII/12, (1960), s. 48.

40 “Preface”, *Studies on the Soviet Union*, New Series VIII/3, (1969), s. 1.

41 Edige Kırmıl, “The Crimean Tatars”, *Studies on the Soviet Union*, New Series X/1, (1970), s. 70-97.

42 Abdurakhman Avtorkhanov, “Lenin and the Bolshevik Rise to Power Part I”, *Studies on the Soviet Union*, New Series X/2, (1970), s. 1-81. Abdurakhman Avtorkhanov, “Lenin and the Bolshevik Rise to Power Part II”, *Studies on the Soviet Union*, New Series X/3, (1970), s. 1-87.

43 *Dergi*’yi inceleme amacıyla hazırlanan güncel bir araştırmada derginin yayın hayatını sonlandırdığı tarih konusunda yanlışlığa düşülmüş, ekonomi, ulaşım, kültür gibi başlıklar altına alınamayan yazılara yer verilmemiştir. Bk. Berker Gönülalan, “*Dergi*” *Dergisine Göre Sovyet Hakimiyetindeki Türkler (1955-1972)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa 2019. Enstitünün kuruluşu ve *Dergi*’nin yayın hayatına başlaması hususunda klasik bilgiler sunan makalede ise derginin tüm sayılarının içeriği bir liste halinde sunulmuştur. Bk. Sibel Demirci, “Münih’te Çıkarılan Antisovyet Yayınlarından İki Özgün Örnek *Dergi* ve Kafkasya Dergisi”, *TAD*, XLI/71, (2022), s. 516-522.

44 “Kitaplar”, *Akis*, (30 Nisan 1955), s. 27.

45 “Kitaplar”, s. 27.

Kırimal ve Mehmet Emircan'ın 1962 yılında Türkiye'de bulundukları süre içerisinde ilmî, sosyal, siyasi ve basın çevreleriyle yaptıkları görüşmelerden derginin Türkiye'de yakından takip edildiği anlaşılmaktadır.⁴⁶ Bu seyahatin ardından Türk basınında çok sayıda yazı, röportaj ve haber yayımlanmıştır. Anadolu Ajansı'nın basın bülteninde ve Ankara Radyosu'nda da derginin bahsi geçmiştir. Bu tanınmışlık ile Münih'teki *Dergi* idaresinde Türkiye'den gelen pek çok konuk ve basın mensubu ağırlanmıştır.⁴⁷ *Dergi*'yi Türkiye'de takip etmiş isimler arasında Türkçü Nihal Atsız da bulunmaktadır. Atsız'ın, derginin yazarları arasında bulunan Azerbaycan Türkü Süleyman Tekiner'e gönderdiği 15 Mart 1963 tarihli mektupta şu sözler yer almaktadır: "Sizi şunun için rahatsız ediyorum: Şimdiye kadar muntazaman gelen *Dergi*'nin 30'uncu sayısı gelmedi. Bu sayıyı Ziyaeddin Babakurban'dan aldım. Bundan sonraki sayıların gönderilmesine himmetinizi rica ederim."⁴⁸

Dergi'nin yazarları arasında en aktif olan isimlerin başında Kırım Türkleri adına Edige Kırimal göze çarpmaktadır. Kırimal'ın yazılarından bazıları Türkistan ile ilgiliyken geri kalan tüm yazıları Kırım ve tarihi üzerinedir.⁴⁹ Kırimal aynı zamanda derginin yeni neşriyatları inceleyen bölümünde de birçok inceleme yazısı yazmıştır. Abdurrahman Avtorhanov da yazılarıyla öne çıkan isimler arasında olmuştur. Avtorhanov çok sayıdaki makalesi ile Komünist Parti'nin programları ve etkilerinden söz etmiş, milliyetçi yaklaşıma sahip olan Mirza Bala Azerbaycan'da Sovyet sömürgeciliği üzerinde durmuştur.⁵⁰ Süleyman Tekiner Sovyet politikalarının Azerbaycan'a yönelik eğitim, kültür, tarih ve tarih yazıcılığı hususundaki etkilerini kaleme almıştır.⁵¹ Derginin diğer yazarları arasında ise İdil-Ural Türklerinden Temirbek Devletşin ve Kuzey Kafkasyalı Ramazan Karça çok sayıdaki makalesi ile dikkat çekmektedir. Devletşin, Türkistan ve Tataristan'daki Sovyet politikalarından söz etmiş, Karça ise Kuzey Kafkasya'da yaşanan tehcir ve eğitim konuları üzerinde durmuştur. *Dergi*'de ayrıca Baymirza Hayit, Süleyman Kabış, Zeki Velidî Togan, A. Akku, Barasbi Baytugan, A. Caferoğlu, Y. Kaval, Hamit Zübeyr Koşar, Akdes Nimet Kurat, A. Kut, Y. Miroğlu, Abdülvahap Oktay, İbrahim Otar, B. Musabay müstear adıyla Enver Galim, A. Ömerhan, Kemal Ortaylı, Bayram Rıza, Murat Taçmurat, Abdullah Battal Taymas, Ahmet Temir, Garip Sultan, A. Uluktuk, M. H. Türkekul ve Veli Zünnun'un yazıları yer almaktadır. Genel olarak kadrosundaki Batılı yazarlar da düşünüldüğünde *Dergi*'de Rusya Türklerinin daha aktif olduğu görülmektedir. Konu seçimi olarak da daha çok Sovyet rejiminin, hakimiyeti altındaki Türkler üzerindeki etkilerine dikkat çeken başlıklara yer verilmiştir. Üstelik bunu çoğunlukla bilimsel bir dille yapmış oldukları belirtilmelidir.

46 "Sovyetler Birliğini Öğrenme Enstitüsünün XV. İlmî Konferansı ve Umumî Toplantısı", *Dergi*, IX/33, (1963), s. 70.

47 "Sovyetler Birliğini Öğrenme Enstitüsünün XV. İlmî Konferansı ve Umumî Toplantısı", s. 70.

48 Ömer Özcan, "Atsız'ın İki Mektubu", *Türk Yurdu*, CIII/318, (Şubat 2014), s. 66.

49 Edige Kırimal, "Sovyet Türkistanı'nda Milliyetçilik", *Dergi*, XI/41, (1965), s. 3-21.; "Türkmenistan'da Milliyetçilik", *Dergi*, XI/42, (1965), s. 13-32.; "Türkistan Tarihi", *Dergi*, XIV/53, (1968), s. 3-22.

50 İnci Yelda Dumlupınar, *Rusya Türklerinin Almanya'daki Siyasi ve Basın-Yayın Faaliyetleri (1950-1985)*, s. 659-660.

51 *Agt.*, s. 671-673. Sovyetler'deki güncel gelişmeler diplomatik kanallar ve *Samizdat* yayınları aracılığıyla elde edilmiştir. Bk. Gene Sosin, "Goals of Radio Liberty", *Cold War Broadcasting – Impact on the Soviet Union and Eastern Europe (A Collection of Studies and Documents)*, ed. A. Ross Johnson, R. Eugene Parta, Central European University Press, Budapest and New York 2010, s. 22.

Dergi hem yazar ve idarî kadrosu ile hem de Türkçe yayımlanmış olması bakımından enstitünün diğer yayınlarından ayrılmaktadır. Bu dil özelliği aynı zamanda Türkiye’de bulunan Türk dünyası ilgililerinin Sovyetler Birliği’nde, esaret altında bulunan soydaşları hakkında fikir sahibi olmalarını, Sovyetler’in merkezi yapılanmasını tanımalarını, Sovyetler’in iç ve dış politikasına dair fikir sahibi olmalarını da sağlamıştır. Bu yönüyle derginin Sovyetler Birliği üzerine olan araştırmalara katkısı açıkça görülmektedir. Derginin yazar kadrosunun ele aldığı konular ve konuların ifade ediliş biçimi Türk kökenli araştırmacıların ideolojik Sovyet tarih yazımına eleştirel bir yaklaşım sergilemeyi amaçladığını da göstermektedir. Zira *Dergi*’nin çoğunlukla esas aldığı konulardan biri tarih hususunda yapılan tahrifatın nedenleri ve sonuçlarına yöneliktir. Bu konuların başında Rus hakimiyetinin ilhak mı yoksa iltihak mı olduğu hususu gelmektedir.⁵² Kolonizasyon ile sömürge arasındaki fark, Rus eğitiminin okuryazar oranına etkisi aynı zamanda eğitim sisteminin Ruslaştırma aracı olması, dil, edebiyat ve yazın hayatının değişimi ile Türkistan’daki iktisadi hayatın durumu yine üzerinde durulan ve eleştirilen konular arasında olmuştur. *Dergi*’nin dikkat çekici yönlerinden biri de Sovyetler Birliği’nde gerçekleşen hemen her olaya mecmuanın haberler için ayrılan bölümünde yer vermiş olmasıdır. Bu yönü ile mecmua Sovyetler Birliği’nde gerçekleşen tüm olayları bilme ve okuyucuya da aktarma hedefi ile hareket etmiştir. 1971 yılında yayın hayatına son verilen mecmua sözü geçen özellikleriyle enstitü yayınları arasında Türkiye’de en çok tanınan dergi olmuştur.⁵³

Caucasian Review ise 1955-1960 yılları arasında yayınlanmıştır. Dergi, Sovyetler Birliği’ni bölgesel olarak ele alan, Kafkasya’yı bir bütün olarak inceleyen tek yayın olmuştur. Kafkasya’nın tümü ile ilgili yayın yapan derginin bu sebeple dört farklı editörü olmuştur. Kuzey Kafkasya editörü Barasbi Baytugan; Gürcistan editörü D. Djaparidze; Azerbaycan editörü Ceyhun Hacıbeyli; Ermenistan editörü S. Torossian ve derginin teknik editörü ise Ramazan Traho’dur. Bu bölünme derginin makalelerinin de ülkeler bazında ana başlıklara ayrılmasına sebep olurken aynı zamanda Kafkas halklarının eşit şekilde temsil edilmesini de sağlamıştır. Derginin yazarları arasında bulunan Ceyhun Hacıbeyli Azerbaycan’da İslam karşıtı politikalar ve din adamları ile aydınların durumu üzerinde durmuştur. Ramazan Karça Kuzey Kafkasyalıların tasfiyesi ve genel olarak eğitim konularında yazmıştır. Aktif bir yazar olan Çerkes kökenli Ramazan Traho ise Kuzey Kafkasya edebiyatı ve Batı Avrupa’da Kuzey Kafkasya ile ilgili yapılan araştırmalardan söz etmiştir.⁵⁴ Dergide Süleyman Tekiner, Mirza Bala, Abdurrahman Avtorhanov ve Aziz Feyzullin’in de yazıları bulunmaktadır. Derginin çıkış amacı Batılı okuyuculara Kafkasya’nın tarihsel gelişim ve çağdaş politik, ekonomik ve sosyal yapısı hakkında bilgi vermek olarak ifade edilmektedir.⁵⁵ Dergi, kadrosunda birçok Kafkasyalı, Azerbaycan Türkü, Gürcü ve Ermeni araştırmacıya yer vererek bir birlik görünümü arz etmektedir. Her millete kendini eşit şekilde ifade etme hakkı verilmesi bu dergiyi diğer yayınlardan ayırmaktadır. Ancak bu birlik görünümü Kafkasya’nın

52 Mirza Bala, “Komünistlerin Tarih Telakkisi ve Sovyet Esiri Türklerin Mukadderatı”, *Dergi*, II/5, (1956), s. 3-12.; Süleyman Tekiner, “İşte, Azerbaycan Tarihi ve Kültürü Böyle Tahrif Ediliyor”, *Dergi*, II/6, (1956), s. 60-74.

53 Türkkaya Ataöv, “Sovyetler Birliği’ni Öğrenme Enstitüsünün Onuncu Yıldönümü”, s. 267.

54 R. T., “The Study of the Caucasus in Western Europe”, *Caucasian Review*, S. 2, (1956), s. 135.

55 “Foreword”, *Caucasian Review*, S. 1, (1955), s. 3.

temel problemlerine, sınır çatışmalarına değinilmemesine yol açmıştır. Aynı zamanda dergide Sovyet hakimiyetinin din karşıtı politikalarına ve tarih yazımı üzerindeki etkisine yeterince yer verilmediği de görülmüştür. Bu haliyle *Caucasian Review* İngilizce yayımlanmış olması ve Batı Avrupa'daki Kafkasya çalışmalarına dikkat çekmesinden dolayı Kafkasya'nın bir bütün olarak çoğunlukla Batılı okuyucuya tanıtılması görevini yerine getirmiştir.

1958-1960 yılları arasında İngilizce olarak çıkarılan *The East Turkic Review* adlı aylık yayının editörü Temirbek Devletşin olup dergide sadece Türkistan'ın kuzey bölgeleri ile ilgili tarih, edebiyat, sanat, kültür, demografi, iktisat, eğitim gibi konulara ağırlık verilmiş ve genel olarak makalelerin içeriği de bu yönde olmuştur. *The East Turkic Review* dergisine göre Doğu Türk halkları ve bulundukları bölge izole olmuş konumları ve dil, kültür, din özellikleri ile bugün sahip oldukları öneme karşın oldukça az tanınmaktadır. Bu sebeple dergi bölgede bulunan Türkleri tanıtmayı amaçlamıştır. *The East Turkic Review, Dergi*'den sonra Türk kökenli yazarların çoğunlukta olduğu ikinci yayındır. Kuzey Türklüğü ile ilgili önemli bir kaynak niteliği taşıyan derginin bilimsel birçok makaleye yer verdiği görülmektedir. Dergi, salt propaganda amacı taşımamakla beraber Sovyet gerçekliğini objektif olarak aktarma prensibine de sahiptir. Enstitünün Türk dünyası ile yakından ilgilenen diğer yayını *Dergi* ile kıyaslandığında *The East Turkic Review*'ın İdil-Ural halklarına yoğunlaştığı, bölgenin Sovyet dönemindeki tarih yazımına dair eleştiri, kolonizasyon faaliyetleri, din karşıtı politikalar gibi başlıkları esas aldığı görülmektedir. Ayrıca daha Batılı tarzda, Amerikan ekolü çizgisinde olduğunu da eklemek gerekmektedir. Yazarları arasında ise Temirbek Devletşin, Amanberdi Murat, Ayaz Hakimovlu dışında H. Kazanlı, B. Musabay, Ahmetcan Ömerhan, Ali Rahim, Garip Sultan, Murat Taçmurat ve Veli Zünnun bulunmaktadır. Dergide Türk kökenli yazarlar tarafından Sovyet rejimi altındaki Başkurdistan ve Tataristan'ın ekonomi, eğitim, kültür ve edebiyatı incelenmiş, Türkistan'da komünizm karşısında İslamiyet'in ve Müslümanların durumu, din karşıtı propagandalar, Sovyet hakimiyetinin tarihi ve etkisi üzerinde de durulmuştur. Eğitim hususunda Sovyet etkisi objektif olarak tartışılmış, olumlu yönlerinden de söz edilmiştir. Ayrıca Tataristan üzerine yapılan çalışmaların bibliyografyası da verilmiştir.⁵⁶ Sovyetler Birliğini Öğrenme Enstitüsünün süreli yayınlarında Rusya Türkleri aktif olarak yer almış, enstitünün Batılı yazarlarına kıyasla makalelerinde propagandadan ziyade çoğunlukla Sovyetler tarafından kendi tarihlerine yönelik öne sürülen yanlışları düzeltme ve ilmi katkı sağlama hedefini ön plana almışlardır.

Sovyetler Birliğini Öğrenme Enstitüsü, Amerika'nın Münih'te oluşturduğu diğer kurumlara göre Rusya Türkleri için farklı bir konuma sahip olmuştur. Rusya Türklerine mensup göçmenler enstitünün idari yapılanması içerisinde bulunarak esir vatanları adına faaliyet göstermek konusunda oldukça istekli davranmışlardır.⁵⁷ Bu sebeple enstitünün kapatıldığı 1972 yılına kadar Rusya Türkleri enstitünün en faal göçmen grubunu oluşturmuştur. Doğal bir netice olarak kurumun kapatılma haberi Türkistan, Azerbaycan, Kırım ve İdil-Ural Türkleri tarafından

56 Ali Rahim, "A Bibliography of Tatar Studies", *The East Turkic Review*, S. 1, (1958), s. 101-112.

57 Ömer Özcan, "Muhacereteki İdil-Ural ve Kuzey Kafkasya Önderlerinin Mücadelelerinden Bir Kesit", *Toplumsal Tarih*, VII/42, (1997), s. 55.

üzüntü ile karşılanmıştır. Ancak söz konusu yıllarda enstitünün kapatılma gerekçesi tam olarak anlaşılmamış, Sovyetler Birliği ile Amerika ilişkilerindeki detant sürecinin etkisine işaret edilmiştir.⁵⁸ Aslında enstitünün kapatılmasının ardındaki sebep bu tarihte faaliyette olup makalede de ele alınacak bir konu olan Radio Liberty'nin yayın hayatına devam edebilmesi için Amerikalı yetkililerin aldığı kararda saklıdır. Amerikan istihbarat servisinin sağladığı bütçenin Amerika'daki yayın kuruluşlarında açıkça eleştirilmesi üzerine alınan karar neticesinde misyonunu tamamladığı düşünülen enstitünün yayın hayatına son verilirken, Radio Liberty'nin propaganda adına fazlasıyla etkili olduğuna kanaat getirilerek bu tarihten itibaren yeni bir bütçe oluşturulmuş ve enstitü yerine radyonun faaliyet sürdürmesi sağlanmıştır.⁵⁹

Radio Liberty'nin kuruluşundan söz etmeden önce Amerika'nın bu radyoyu neden tercih ettiği hususu üzerinde durmak gerekmektedir. Başlangıçta Amerika, Sovyetler Birliği'ne yönelik propaganda faaliyetlerini 1942 yılında yayına başlayan Voice of America (VOA) adlı radyo kuruluşuyla gerçekleştirmiştir. New York merkezli radyo, 1950'li yıllardan itibaren programlarını Sovyetler Birliği'ne ulaştırma çabası göstermiştir. Bunun için 1951 yılında Azerbaycan, İdil-Ural ve Türkistan'a yönelik direkt yayın yapma kararı almıştır.⁶⁰ Ancak mühim bir eksiklik olarak VOA'nın BBC kadar mükemmel bir İngilizce ile Amerikalı editörlerce hazırlanmış yayın metinlerinin Sovyetler Birliği'nin esir milletlerine tesir hususunda etkisiz kaldığı anlaşılmıştır.⁶¹ Bu sebeple OPC tarafından Radio Free Europe ve Radio Liberty'nin kurulması gündeme getirilmiştir.⁶² Amacı sürgünlerin sesi olmak olan Radio Free Europe (RFE), 1949 yılında New York'ta kurulmuştur. RFE'nin hazırlık aşaması ve yayınlarının kalitesi üzerine çalışmaların sürdüğü bu yıllarda VOA'nın yerel servisleri programlarına devam etmiştir. RFE'nin öncelikli hedefi beş Doğu Avrupa ülkesi; Bulgaristan, Romanya, Polonya, Macaristan ve Çekoslovakya olmuştur.⁶³ Bu ülkelerdeki Sovyet baskısı üzerinde kısa zamanda etkili olan radyonun eksikliği ise Sovyetler Birliği'ne doğrudan yayın yapmıyor olmasıdır. Bu durum Radio Liberty'nin kuruluşunu zorunlu hale getirirken Rusya Türklerine anavatanlarına seslenme şansını da beraberinde sunmuştur.

58 “Sovyetler Birliği’ni Öğrenme Enstitüsü Kapatılıyor ve Bütün Neşriyatını Durdurdu”, *Emel*, S. 69, (Mart-Nisan 1972), s. 48.

59 CIA, General Records, RDP80-01601r001.000.090001-4.; *Foreign Relations of the United States 1969-1976*, C 29, ed. Edward C. Keefer, United States Government Printing Office, Washington 2007, s. 28-61.

60 Mirza Bala, “Amerika’nın Sesi ve Esir Türkler”, *Komünizme Karşı Mücadele*, II/25, (1 Aralık 1951), s. 3.; *Meinungen Über Die Publikationen und Tätigkeiten von Dr. Baymirza Hayit (West Europa, USA und Orient)*, BAND I, yay. haz. Ayfer Kaynar, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi, Ankara 1994, s. 238-239, 270-271.

61 A. Ross Johnson, “To Monitor and be Monitored Radio Free Europe and Radio Liberty during the Cold War”, *History and Public Program*, Wilson Center Occasional Paper, (June 2017), s. 2.

62 Wilson Center Digital Archive, “Radio Liberty Objectives Outlined” <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/radio-liberty-objectives-outlined> [Erişim Tarihi: 16.10.2024].

63 Dosan Baymolda, *Şındık Jarışısı*, Nur Print 75, Almatı 2011, s. 8.

2. Radio Liberty ve Rusya Türkleri

Radio Liberty (RL), resmî olarak 8 Şubat 1951’de New York’tan yayına başlamıştır. Amerikan başkanları Herbert Hoover, Harry Truman ve Dwight Eisenhower tarafından desteklenen RL, bu isimleri radyonun onursal kurucuları olarak açıklamıştır.⁶⁴ 25 Ağustos 1951 tarihli CIA belgesinde RL’nin ortaya çıkış hedefi Amerikalıların Ruslarla değil, “Rusların Ruslarla konuşması” olarak ifade edilmiştir.⁶⁵ Yönetim şeması, idari birimleri, göçmenlerin faaliyet alanı gibi konular ile temel amaç ve prensipleri kesin sınırlarla çizilen radyonun Sovyetler’de bulunan Rus ve Rus olmayan milletlerin rejim karşıtlığını canlı tutması amaçlanmış ancak yayınların hedef ülkelerde devrim amacı gütmesi istenmemiştir. RL’nin yayınlarında bir hükümet adına konuşmak, Amerika’yı resmî bir politikaya bağlamak, herhangi bir sürgün ya da mülteci grubunu açıkça desteklemek ise yasaklanmıştır.⁶⁶ RL’nin yayın prensibi OPC tarafından oluşturulan muhtıra ile bildirilmiş, buna göre “Yayınlar, VOA yayınlarının kopyası olmamalı ve Sovyet hükümetinin bilgi tekeli ortadan kaldırmayı hedeflemelidir” şeklinde belirtilmiştir.⁶⁷ RL’de 1950 yılında kurulan ve Rusça yayın yapan servisten sonra Ermenice, Gürcüce, Tacikçe dışında Türk kökenli diller olan Kazak, Kırgız, Özbek, Türkmen ve Azerbaycan Türkçesinde de yayın yapılmaya başlanmıştır.⁶⁸

RL’yi, VOA’dan farklı kılan özellik programların hazırlanmasında doğrudan Sovyet göçmenlerine yer vermesi olmuştur. Zira 8 Mart 1952 tarihli belgede VOA’nın direktörü Foy Kohler, Rusya göçmenleri olmadan RL’nin, VOA’nın kötü bir taklidi olduğunu düşündüğünü ifade etmiştir.⁶⁹ İdil-Ural bölgesi, Doğu ve Güney Doğu Avrupa, Kafkasya, Türkistan ve Yakın Doğu halklarını aydınlatma ve bilgi verme amacıyla faaliyet gösteren RL, bünyesinde Sovyetler Birliği’nin Rus olmayan çok sayıda mültecisini barındırmıştır. RL’nin bünyesinde bulunan göçmenler hakkında ayrıntılı kaynak bulunmasa da Türk kökenli olanların II. Dünya Savaşı’nda Almanya’nın propaganda yayınlarında yer alan isimlerden seçildikleri görülmektedir. RL’nin en güçlü silahını da Türk kökenli göçmenlerin varlığı oluşturmuştur. Ancak bunun gerçekleşmesi zaman almıştır.

64 Richard H. Cummings, *Cold War Radio – The Dangerous History of American Broadcasting in Europe, 1950-1989*, Jefferson, McFarland & Company Inc. Publishers, North Carolina and London 2009, s. 28.

65 Wilson Center Digital Archive, “Radio Liberty Objectives Outlined” <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/radio-liberty-objectives-outlined> [Erişim Tarihi: 16.10.2024].

66 Wilson Center Digital Archive, “Radio Liberty Objectives Outlined” <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/radio-liberty-objectives-outlined> [Erişim Tarihi: 16.10.2024].

67 Wilson Center Digital Archive, “Radio Liberty Broadcasting Policy” <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/radio-liberty-broadcasting-policy> [Erişim Tarihi: 11.10.2024].

68 Dosan Baymolda, *Şındık Jarşısı*, s. 11. Soğuk Savaş döneminde RL, Sovyetler Birliği’nde konuşulan on sekiz ulusal dilde yayın gerçekleştirmiştir. Bk. Radio Free Europe/Radio Liberty, “Our History” <https://about.rferl.org/our-history/> [Erişim Tarihi: 05.10.2024].

69 Wilson Center Digital Archive, “Voice of America Views Radio Liberty Broadcasting” <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/voice-america-views-radio-liberty-broadcasting> [Erişim Tarihi: 19.10.2024].; CIA, General Records, RDP69B00369R000.100.120098-5.

AmComLib'in Münih temsilcisi Ishak Don Lewine, 1952 yılı ortalarında Temirbek Devletşin ile bir görüşme gerçekleştirmiş, bu görüşmede Almanya'da bulunan Tatar ve Başkırtların mevcudu ile ilgili bilgi almıştır. 7 Mart 1953 tarihinde ise Lewine yerine görev alan George Kelley, AmComLib'in birinci yılı vesilesiyle göçmen grupların temsilcileri ile buluşarak onlara "Radyo programlarını genişletmeyi planlıyoruz ve bu planı kesinlikle gerçekleştireceğiz. Ancak bazı zorluklar var. En önemlisi radyodan sorumlu olacak birini bulmak. Bu amaçla henüz bir merkez oluşturmadık. Ancak böyle bir merkez faaliyete geçtikten sonra radyoyu [milli servisleri YN.] açabiliriz" demiştir.⁷⁰ RL'de Türk dilli millî servislerin oluşturulma süreci ise 1953 yılından itibaren başlatılmıştır.⁷¹ Böylelikle Sovyetler'deki Türk halklarına kendi dillerinde oluşturulan redaksiyonlar üzerinden yayınları dinleme alternatifi sunulmuştur.

RL'de Türk dünyasına yönelik yayın yapılması amacıyla Azerbaycan, Kuzey Kafkasya, Tatar-Başkırt bir de ikiye bölünmüş Türkistan Redaksiyonu oluşturulmuştur.⁷² Daha sonra Kazak, Kırgız, Türkmen, Özbek ve Tacik redaksiyonları da açılmıştır.⁷³ II. Dünya Savaşı'nda oluşturulan millî komite kadrolarının neredeyse tamamı burada yer almıştır. RL'nin 18 Mart 1953 tarihinde kurulan Türkistan Redaksiyonu'nun ilk yayını, özgürlük kelimesinin karşılığı olarak Azatlık adı ile yapılmış, bununla beraber sonraki yıllarda radyonun adı Türkistan'da ve Türkiye'de Azatlık olarak anılmıştır. Türkistan Redaksiyonu'nun çalışanları arasında Murat Taçmurat, Polat Turfani, Mehmet Mir, Settari Makbulçoban, Mavlikeş Gaybaldin Abdullah Yusufoglu, Hasan Ortaltay, Aman Berdimurat, D. Darniş, A. Aral ve Tölemiş Yakupoğlu gibi isimler yer almıştır. 1971 yılında ise kuzey-güney adlandırılmasından vazgeçilerek Türkistan Redaksiyonu Özbek ve Uygur; Türkmen, Kırgız, Tacik; Kazak ve Karakalpak servislerine bölünmüştür. Ancak Türkistan birliğine zarar vermemek adına Türkistan adı altında hareket edilmeye devam edilmiştir. Redaksiyondaki bu bölümlendirme şekli uzun sürmemiş, 1975 yılında yazı işlerinin ayrılması ile mikro görünüme sahip yerel servisler ortaya çıkmıştır.⁷⁴ Kazak ve Kırgız redaksiyonu birlikte yayın yaparken daha sonra bundan vazgeçilmiş, Özbek, Türkmen, Tacik servislerinin ortaya çıkması ile Türkistan'a ait toplam beş redaksiyon oluşturulmuştur.⁷⁵ Bu redaksiyonların yedi kişilik kadro oluşturarak günde en az bir saatlik yayın yapmasına karar verilmiştir.⁷⁶ Çalışan kadrosunun tanınırlığı ve faaliyet açısından Tatar-Başkırt, Özbek ve Kazak servisleri diğer Türk kökenli servislere göre daha ön plana çıkmıştır.

70 Nadir Devlet, *A Quest for Independence Voice of Tatars at Radio Liberty*, İstanbul Aydın University Publications, İstanbul 2019, s. 299.

71 Hoover Institution Arşivi'nde bulunan Radio Liberty'ye ait yayınların en erken kayıtları 1986 yılından başlamaktadır. Bk. Hoover Institution, "Radio Free Europe/ Radio Liberty Records" <https://www.hoover.org/library-archives/collections/radio-free-europe-radio-liberty-records> [Erişim Tarihi: 14.10.2024].

72 Arch Puddington, *Broadcasting Freedom: The Cold War Triumph of Radio Free Europe and Radio Liberty*, The University Press of Kentucky, 2000, s. 160-161.

73 Nadir Devlet, *A Quest for Independence Voice of Tatars at Radio Liberty*, s. 259. Doğu Türkistan redaksiyonu ise ABD'nin 1979 yılında Çin'i tanıması ile kapanmıştır.

74 Hasan Ortaltay, *Elimay-Lap Otken Omir, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları*, İstanbul 1999, s. 300.

75 Nadir Devlet, *A Quest for Independence Voice of Tatars at Radio Liberty*, s. 363.

76 Hasan Ortaltay, *Elimay-Lap Otken Omir*, s. 300.

Tatar-Başkurt Redaksiyonu'nda başlangıçta altı kişilik bir kontenjan oluşturulmuş, Şihabeddin Nigmeti (A. Yusufoglu), Garip Sultan, Veliyullah Tuhfetullin, Niyaz Maksudof⁷⁷, Ayaz Hekimoğlu, gazeteci Enver Galim (Aydagulov), Misbah Miftahoğlu bu serviste görev almıştır.⁷⁸ Ahmet Temir'in yanı sıra Çin'de dünyaya gelen Ali Akış, Ferit Agi, Nadir Devlet dışında Eşref Torpiş, Feride Biçuri Wahlroos, Halime Şahmay, Rukiye Vefalı, Hayrettin Güleçyüz, Nuri Resuloğlu, Tura Kemal, Dilaver Osmanov gibi isimler de Tatar-Başkurt redaksiyonu kadrosuna katılanlar arasında olmuştur.⁷⁹ Ancak ilk sayılan isimler Münih'teki kuruluş yıllarında görev aldıkları için servisin kurucuları olarak kabul edilmiştir. Radyonun Tatar – Başkurt Servisi'ndeki ilk yayın 10 Aralık 1953 tarihinde gerçekleşmiştir.⁸⁰ Programlarda kullanılan yazı dilinin ise Tataristan'da 1928-1940 yılları arasında kullanılan Latin alfabesi olduğu bilinmektedir.⁸¹

Özbek Servisi'nin ilk çalışını olan Veli Zünnun (Abdullah Tölegan) 1960 yılından itibaren bu servise başkanlık da yapmıştır.⁸² 1972 yılına kadar programların Veli Zünnun imzası ile sunulduğu bilinmektedir. 1976 yılında Veli Zünnun'un vefatının ardından Hüseyin İkrâm Han bu servisin müdürlüğünü üstlenmiştir. Sonraki yıllarda ise Kadir Egemkul, Sabur İşinbet, Osman Murad, Muhammed Turan, Abdülcélil Vefalı, Enver Hocaoglu, Timur Kocaoglu, Çağatay Koçar, Rano Habib, Yakup Turan Özbek Servisi'nin çalışanları arasında bulunmuştur.⁸³ Özbek Servisi'nde öne çıkan isimlerden biri de Ziyaeddin Babakurban olmuştur. Aynı zamanda radyonun personel kadrosunda bulunmasalar da Veli Kayum Han ve Baymirza Hayit'in de servisin radyo programlarına konuşmacı olarak katıldıkları bilinmektedir.⁸⁴

RL'nin Kazak Servisi'nde ise Jaken Bapiş, Abdulla Dusupoğlu, Devlet Tagiberli, Hasan Oraltay, Talat Koçyiğit, Alihan Canaltay,⁸⁵ Muhabay Engin⁸⁶ ve daha sonraki yıllarda Abdullah

77 Niyaz Maksudof, Ayaz İshaki'nin öneri mektubu ile işe alınmıştır. Bk. Ingeborg Winter, "Garip Sultan Ein Shicksal im Spannungsfeld Zwischen Heimatliebe und Menschenverachtenden Diktaturen" <https://doczz.biz.tr/doc/32009/zum-herunterladen-als-pdf---garip%20sultan>, s. 71. [Erişim Tarihi: 19.10.2024]

78 Nadir Devlet, *A Quest for Independence Voice of Tatars at Radio Liberty*, s. 303.

79 Ahmet Temir, *60 Yıl Almanya (1936-1996)*, s. 290., Nadir Devlet, *A Quest for Independence Voice of Tatars at Radio Liberty*, 378-379. Dikkat çekici bir isim olarak Zeki Velidi Togan'ın da redaksiyonun Başkurt bölümü için aday gösterildiği bilinmektedir. Bk. Nadir Devlet, *A Quest for Independence Voice of Tatars at Radio Liberty*, s. 303.

80 Gene Sosin, "Goals of Radio Liberty", s. 24.; Nadir Devlet, *A Quest for Independence Voice of Tatars at Radio Liberty*, s. 303.

81 G. Beril Devlet, *Bir Ömre Altı Hayat Sığdıran Nadir Devlet'in Yaşam Öyküsü*, Çatı Kitapları, İstanbul 2014, s. 137.

82 Zuhridin Mirza Abid Türkistanî, *Türkistan İstiklâl Yolunda Hicret Yılları*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul 2013, s. 215.

83 Vedat Tüfekçi, "Azatlık Özbek Radyosu", *Turan*, S. 27, (2016), s. 86.; Nadir Devlet, *A Quest for Independence Voice of Tatars at Radio Liberty*, s. 398. Timur Kocaoglu'nun Özbek Servisi için hazırladığı makalelerden biri "The Chairmanships of the State Security Committees of the Soviet Muslim Republics" adlı yazıdır. 1984 yılına ait olan bu yazı *Radio Liberty Research Bulletin* (XXXIV, 1984) içerisinde yayınlanmıştır. Bu araştırma makalelerinin bulunduğu arşiv Blinken Osa'da bulunmaktadır. Bk. Blinken Osa Archivum, "HU OSA 300-8-3 Background Reports", <https://catalog.archivum.org/catalog/j5L8L6IR?tab=content> [Erişim Tarihi: 21.10.2024].

84 *Meinungen Über Die Publikationen und Tätigkeiten von Dr. Baymirza Hayit (West Europa, USA und Orient)*, BAND I, s. 278-279.

85 Delilhan Canaltay, *Çetin Zaman Zor Günler*, çev. ve yay. haz. Tekin Tuncer, Altay Yayınları, İstanbul 2019, s. 216.

86 Abdulvahap Kara, "Radyoda Türkiye Kazaklarının İlk Tarihçisiyle" <https://www.abdulvahapkara.com/radyoda-turkiye-qazaqlarinin-ilk-tarihcisiyle/> [Erişim Tarihi: 13.09.2024].

Kayum Kesici, İsmet Biçer, Suat Temiz, Ömürhan Altın⁸⁷, Gülhan Gayretullah, Abdulvahap Kara⁸⁸, Nur Kemal Pınar, Mehmet Kulmagabetov, Suat Senivsi, Meryem Hâkim ve Layık Altınmakas gibi isimlerin görev aldıkları bilinmektedir.⁸⁹ Kazak Servisi'nin ilk müdürü Devlet Tagiberli olmuş ancak servisin Türkistan Redaksiyonu'ndan ayrıldığı günlerde sağlığının bozulması neticesinde bu görevi bırakıp Amerika'ya gitmiştir. Onun yerine bu göreve 1975 yılında Jaken Bapiş getirilmiştir. Bapiş'in ardından ise 1995 yılına kadar servisten Hasan Oraltay sorumlu olmuştur.⁹⁰

Kırgız Redaksiyonu'nda Azamat Altay, Mehmet Aral, Mehmet Gazi, Maire Yakupoğlu, Tölemiş Yakupoğlu, Abdülhakim Özgen, Harun Özgen gibi isimler görev almıştır.⁹¹ Kırgız Servisi'ne ise 1975 yılına kadar Tölemiş Yakupoğlu daha sonra ise Abdülhâkim Özgen editörlük yapmıştır.⁹² Tatar Redaksiyonu içerisinde Kırım Türkleri için yapılan yayının sorumlusu ise Edige Kırimal olurken, Türkmen Servisi'nde Amanberdi Murat, Murat Haliloğlu, Muhammed Zarif Nazar gibi isimler bulunmuş, Murat Taçmurat ve ondan sonra ise G. Nazar Haliloğlu baş editör olarak görev yapmıştır.⁹³ Azerbaycan Servisi'nin kurucusu ise A. Fatalibey Düdenginski olmuştur.⁹⁴ Onun dışında servisin baş editörlüğünü üstlenenler Mecid Musazade, Ali Hassanzade ve Mirza Mikailov olurken, Azerbaycan Redaksiyonu'nda İsmail Akber, Yasin Aslan, Ali Bayram, Ruchan Cafibekov, Mahmud Fahimi-Hamidi, Murat Muratlı ve Süleyman Tekiner görev alanlar arasında bulunmuştur.⁹⁵ Ceyhun Hacıbeyli ise radyoda çalışmamasına rağmen servisi destekleyen isimlerden biri olmuştur.⁹⁶ Uygur Servisi'nde ise İsa Yusuf Alptekin'in oğlu Erkin Alptekin, Settar Makbulçoban, Enver Can Tarhan ve Polat Turfanî görev almıştır.⁹⁷

87 Ömürhan Altın, 16 Aralık 1991 tarihinde Kazakistan'ın Sovyetler Birliği'nden ayrılarak bağımsızlığının ilan ettiğini bildiren yazının Muhabay Engin tarafından İngilizceye tercüme edilmiş metnini RL'nin Kazak Servisi'nden hür dünyaya okuyan kişidir. Bk. Abdulvahap Kara, "Tarihi Vesika" <https://www.abdulahapkara.com/tarihi-vesika-kazakistan-bagimsizligini-dunyaya-ilk-olarak-duyuran-ingilizce-haber/> [Erişim Tarihi: 13.09.2024].

88 Delilhan Canaltay, *Çetin Zaman Zor Günler*, s. 233. Abdulvahap Kara, 1988-1995 yılları arasında Kazak Servisi'nin editörlüğünü üstlenmiştir. Bk. *Türk Dünyası Uzmanlarıyla Söyleşiler*, yay. haz. Ahmet Kanlıdere, Ötügen Neşriyat, İstanbul 2022, s. 35.

89 Nadir Devlet, *A Quest for Independence Voice of Tatars at Radio Liberty*, s. 396.

90 Hasan Oraltay, *Elimay-Lap Otken Omir*, s. 336-340.

91 Nadir Devlet, *A Quest for Independence Voice of Tatars at Radio Liberty*, s. 397.

92 Abdulvahap Kara, "Türkiye Kırgızlarının Tarihi Hakkında Kitap" <https://www.abdulahapkara.com/turkiye-kirgizlari-tarihi-hakkinda-kitap/> [Erişim Tarihi: 13.09.2024].

93 Nadir Devlet, *A Quest for Independence Voice of Tatars at Radio Liberty*, s. 397.

94 A. Fatalibey, radyoda çalışmaya başlamasından kısa süre sonra 22 Kasım 1954 tarihinde evinde şüpheli bir şekilde ölü bulunmuştur. Cinayetin ardında Azerbaycanlı Mikail İsmailov olduğu anlaşılmış, CIA'in paylaştığı bilgiye göre İsmailov'un Sovyet istihbaratı için çalıştığı ortaya çıkarılmıştır. Bu durum Radio Liberty direktör yardımcısı Robert Kelly tarafından Sovyetler'in radyo yayınları ile rahatsız edilmesinin bir sonucu olarak görülmüştür. Bk. Richard H. Cummings, *Cold War Radio – The Dangerous History of American Broadcasting in Europe, 1950-1989*, s. 34-39; Gene Sosin, *Sparks of Liberty: An Insider's Memoir of Radio Liberty*, Pennsylvania State University Press, 1999, s. 33; Sibel Demirci, *Türk Siyasi ve Düşünce Hayatında Rusya Türkleri*, s. 111.

95 Nadir Devlet, *A Quest for Independence Voice of Tatars at Radio Liberty*, s. 396.

96 James Critchlow, *Hole in the Head/Radio Liberty: An Insider's Story Cold War Broadcasting*, American University Press, Washington 1995, s. 137.

97 Nadir Devlet, *A Quest for Independence Voice of Tatars at Radio Liberty*, s. 397.

Rusya Türklerinin RL'nin yerel servislerine olan katkısı oldukça fazla olmuş, Sovyetler'in Türk bölgelerindeki dinleyici kitlesinin oluşturulmasını da bu durum sağlamıştır. 1960 yılında RL vericilerinin yenilenmesi de dinleyici kitlesinin artmasına yardımcı olmuştur. Programlardaki çeşitlilik sayesinde dinleyicilerin bir kısmı haberleri takip ederken diğerleri bazı kültür programları, siyasi yorumlar ya da Rus tarihi hakkında yapılmış programları takip etme şansı bulmuştur.⁹⁸ Sovyetler'de gerçekleşen en küçük olayın bile konu edildiği radyo programlarında Kırım Türklerinin vatana dönüş mücadelesi, Çernobil faciası, Jeltoksan hareketi gibi Sovyet basının vermediği olaylar yer almış, Batı hayat tarzı ve yaşam koşulları bir kıyasa sebep teşkil etmesi bakımından çeşitli şekillerde dinleyiciye aktarılmıştır.⁹⁹ Millî konularda yayın makaleleri kaleme alan Türk kökenli yazarlar tarih, edebiyat, matbuat, eğitim, dil, güncel meseleler ve haberler ile ilgili bilgileri ise yerel kaynaklardan elde etmiştir.¹⁰⁰ Yayınlarda Sovyetler Birliği'ne dair çıkan eserler, haricte gerçekleştirilen tüm etkinlikler, İslam medeniyeti ve İslam'a karşı Sovyet politikaları, komünizm ve İslam'ın durumu gibi konular ele alınmış, bu konular hakkında sempozyumlar da düzenlenmiştir.¹⁰¹ Programlar günlük olarak hazırlanmış, editörlerin yazdığı metinler çalışanlar tarafından seslendirilerek kayda alınmış, gün içerisinde de yayınlanmıştır. Bir saatlik olarak hazırlanan program akışında dünyadan haberlere, milli konulara, müzik ve yorumlara kimi zaman da Akdes Nimet Kurat, Ayaz İshaki, Baymirza Hayit, Veli Kayum Han gibi isimlerin dahil olduğu programlarda konuk katılımcının ele aldığı meselelere yer verilmiştir.¹⁰² Ayrıca Türkistan başta olmak üzere yayın yapılan bölgenin önemli tarihi olaylarını ve isimlerini anma programları da düzenli olarak gerçekleştirilmiştir.¹⁰³

RL'nin milli servislerinde çok sayıda orta yaşlı çalışanın bulunması 1970'li yıllarda personel sıkıntısına sebep olmuştur. Üstelik enstitü ve radyo arasında kesin sınırlarla çizilen kurallar doğrultusunda enstitü çalışanlarının radyoda işe alınmaması da bu sıkıntıya temel teşkil etmiştir. Enstitü kadrosunun 1972 yılından sonra radyoya dahil edilmesi sağlanmış olsa da emeklilik yıllarının gelmiş olması Sovyetler'e karşı eksiksiz bir tecrübeye sahip olmalarına rağmen çoğu ismin yaşından dolayı bu görevi sürdürmesine izin vermemiştir. Leonid İlyiç Brejnev döneminde Sovyet vatandaşlarının Batı'ya gitmesine izin verilmesinin neticesinde yeni kadrolara Sovyetler'den gelenler yerleştirilmiş, Sovyet hayatını yakından tanımlarına ek olarak aldıkları yayın eğitimi sayesinde radyo kadrosuna kısa zamanda entegre olmuşlardır. Aynı zamanda bu yıllarda Türkiye'de yaşamakta olan Türkistan, Kafkasya ve İdil-Ural menşeli genç

98 R. Eugene Parta, *Discovering the Hidden Listener: An Empirical Assessment of Radio Liberty and Western Broadcasting to the USSR during the Cold War*, Hoover Institution Press Publication, Stanford 2007, s. 5

99 Simo Mikkonen, "Radio Liberty – The Enemy Within? The Dissemination of Western Values through US Cold War Broadcasts", *Cross – Cultural Dialogues between the West, Russia and Southeastern Europe*, S. 18, (2010) s. 251.

100 *Radio Liberty Research*, XXXIV, Radio Free Europe/Radio Liberty Research Institute, Munich 1984, s. 1-5.; *Meinungen Über Die Publikationen und Tätigkeiten von Dr. Baymirza Hayit (West Europa, USA und Orient)*, BAND I, s. 278-279.; Ahmet Temir, *60 Yıl Almanya (1936-1996)*, s. 292.

101 Ahmet Temir, *60 Yıl Almanya (1936-1996)*, s. 361.

102 Nadir Devlet, *A Quest for Independence Voice of Tatars at Radio Liberty*, s. 180-181, 158. Ahmet Temir, *60 Yıl Almanya (1936-1996)*, s. 292-301.

103 Hasan Oraltay, *Elimay-Lap Otken Omir*, s. 311.

isimler de RL'nin kadrosuna dahil edilmiştir.¹⁰⁴ Bu durum millî redaksiyonların vizyonunda ve üretkenliğinde değişikliği de beraberinde getirmiştir.

Personel sıkıntısı dışında radyoyu uzun yıllar uğraştıran konu ise CIA'nın finansal desteğine dair olan tartışmalar olmuştur. 1967 yılında bir Amerikan yayını olan *Ramparts*'ın CIA'nın radyoyu finanse ettiğini açıklaması ile 1950'li yıllardan itibaren Batı halklarının sempatisini kazanmış olan radyoların kaderi konusunda bir dönüm noktası yaşanmıştır. Ancak örtülü ödenek hemen kesilmemiş, bu finansal destek 1969 yılında da varlığını sürmüştür. Ancak mali yardımın kesilmemesi üzerine dair tartışmalar artınca operasyonların geleceği de gözden geçirilmiştir. Öncelikle 1969 yılında RFE'nin değil de RL'nin kapatılması düşünülmüştür.¹⁰⁵ CIA tarafından karşılanan bütçesinin oldukça fazla olması bu doğrultuda karar almaya sevk etmiş, üstelik Radio Liberty Komitesi'nin [AmComLib'in bu tarihteki ismi Y.N.] Münih'teki enstitünün sponsorluğunu da üstlenmesinden dolayı ağır bir yük altında olduğu düşünülmüştür.¹⁰⁶ Radyo yayınlarında yaşanan tıkanıklık da bu duruma eklenince radyolar ile ilgili bazı soru işaretleri oluşmuştur. Ancak RL'nin yarattığı etki, propaganda alanı ve bunun gerçekten işleyen bir sistem olması neticesinde bu fesih kararından vazgeçilmiştir.¹⁰⁷ Ayrıca ciddi bir dinleyici kitlesinin olması, 1968'den önceki yıllara göre daha fazla rejim karşıtlığı suçlamasıyla karşılaşması ve Almanya ile 9 Temmuz 1971 yılına kadar olan lisans sözleşmesinin varlığı neticesinde RL'nin yayın faaliyetlerine devam etmesi kararlaştırılmıştır. Daha önce belirtildiği üzere bütçe konusundaki artan finansman yükü de Münih'teki enstitünün kapatılması ile çözüme kavuşmuştur.

Sovyetler Birliği'ndeki entelektüel kargaşa ve siyasî muhalefetin artmasının ardında RL'nin başarısının olduğu bir gerçektir. Sovyetler'in RL için uyguladığı sansür çabası ve neredeyse otuz harften sadece birinin Sovyetler'e ulaşması radyonun başarısının kanıtı olarak nitelendirilmiştir. Bu engellemeye rağmen Sovyetler'den, RL'ye yılda 500 ile 1000 arasında dinleyici mektubu ulaşmıştır.¹⁰⁸ CIA tarafından *Tensions in the Soviet Union and Eastern Europe: Challenge and Opportunity* adıyla bir yazı yayınlanmış, bu yazı Henry Kissenger tarafından Başkan Nixon'a sunulurken radyonun başarısına dikkat çeken bir not eklenmiş ve RL'nin faaliyetlerinin

104 Nadir Devlet, *A Quest for Independence Voice of Tatars at Radio Liberty*, s. 396-398.

105 U.S. Department of State Archive, "Radio Free Europe and Radio Liberty – Memorandum for the 303 Committee", Washington, January 27, 1969, s. 99-101. <https://2001-2009.state.gov/documents/organization/97929.pdf> [Erişim Tarihi: 15.09.2024].

106 U.S. Department of State Archive, "Radio Free Europe and Radio Liberty – Memorandum for the 303 Committee", Washington, January 27, 1969, s. 84 – 87. <https://2001-2009.state.gov/documents/organization/97929.pdf> [Erişim Tarihi: 15.09.2024].

107 U.S. Department of State Archive, "Radio Free Europe and Radio Liberty – Memorandum for the 303 Committee", Washington, January 27, 1969, s. 104. <https://2001-2009.state.gov/documents/organization/97929.pdf> [Erişim Tarihi: 15.09.2024].

108 U.S. Department of State Archive, "Radio Free Europe and Radio Liberty – Memorandum for the 303 Committee", Washington, January 27, 1969, s. 87-89.; <https://2001-2009.state.gov/documents/organization/97929.pdf> [Erişim Tarihi: 15.09.2024]. Radyoya Sovyetler tarafından uygulanan parazit dalgaları M. Gorbacov'un 29 Kasım 1988 tarihindeki, RL yayınlarını serbest bırakma kararına kadar devam etmiştir.

devamlılığı desteklenmiştir.¹⁰⁹ CIA'nın RL üzerindeki misyonun son bulması ise 1971 yılında gerçekleşmiş, bu tarihte tüm müdahalenin noktalandığı duyurulmuştur.¹¹⁰

CIA'nın radyonun kuruluşundaki rolü, finansal desteği açıkça görülse de yayın ilkelerindeki, faaliyet alanındaki ve program içeriğindeki etkisi ve bu etkinin boyutu oldukça az olmuştur.¹¹¹ CIA müdahalesinin son bulmasının üzerine dönemin başkanı Nixon, Amerikan Kongresi'nde hem RFE hem de RL için ayrılan hükümet desteğinin açık ve hesap verilebilir şekilde sürdürülmesi için hiçbir federal kurumun ülkenin herhangi özel veya genel kurumuna gizli mali yardım veya destek sağlamayacağı, bunun ABD hükümetinin resmî politikası olması gerektiği yönünde karar almıştır.¹¹² Bu doğrultuda 1949 yılında yayına başlayan RFE ve 1951 yılında faaliyete geçen RL, 1 Ekim 1976 yılında birleştirilmiştir.¹¹³ RFE/RL olarak yayın hayatına devam eden radyonun milli servislerinin mevcut kadroları da Sovyetler Birliği dağılana kadar faaliyetlerini sürdürmüşlerdir.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından radyoların 1995 yılında Münih'ten Prag'a taşınması kararlaştırılmış, mevcut çalışanların da görevlerini sürdürmeleri istenmiştir. Ancak millî servislerde çalışan Rusya Türklerinin bazıları devam etme teklifini kabul etmemiştir. Ülkeleri bağımsızlığını ilan ettiğinden, onlar da kendi misyonlarını tamamladıklarını düşünmüşler, bağımsız bir ülke için propaganda yapmayı içişlerine karışmak şeklinde addederek doğru bulmamışlardır.¹¹⁴ Yerlerini anavatanlarından ve Türkiye'den gelen profesyonel yayıncılara bırakmış, RL ile olan bağlarını sonlandırmışlardır. Kazak servisinde uzun yıllar çalışmış olan Alihan Canaltay bu durumu şu şekilde ifade etmiştir; “Biz Kazak departmanı çalışanları olarak Sovyetler'in genel politikasını eleştiren asıl görevin sona erdiğine karar verdik. Kazakistan'a müdahale etmek temel ilkelerimize uymadı ve Prag'a gitmemeye karar verdik.”¹¹⁵ Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla milli servislerde çalışan Rusya Türklerinin çoğu Münih'te kalmayı sürdürürken bir kısmı da Amerika'ya göç etmiştir. Soğuk Savaş yıllarında propaganda yayını yapan radyolar arasında özellikle RL'nin, uzun yıllar konuşulan milli servislerinin başarısının ardında Rusya Türklerinin tarihî çabası yadsınamaz bir gerçeği barındırmıştır.

109 Richard H. Cummings, *Cold War Radio – The Dangerous History of American Broadcasting in Europe, 1950-1989*, s. 29.

110 Radio Free Europe/Radio Liberty, “Our History” <https://about.rferl.org/our-history/> [Erişim Tarihi: 05.10.2024].

111 James Critchlow, *Hole in the Head/Radio Liberty: An Insider's Story Cold War Broadcasting*, s. 6.

112 U.S. Department of State Archive, “Radio Free Europe and Radio Liberty – Memorandum for the 303 Committee”, Washington, January 27, 1969, s. 99. <https://2001-2009.state.gov/documents/organization/97929.pdf> [Erişim Tarihi: 15.09.2024].

113 U.S. Government Accountability (U.S. GAO), “Suggestions To Improve Management of Radio Free Europe/Radio Liberty” <https://www.gao.gov/assets/id-76-55.pdf> [Erişim Tarihi: 30.09.2024]. Radyoların birleşmesinden önce her iki radyoya 1975-1976 yıllarında, RFE ve RL'nin birleşmesinden sonra ise 1976-1978 yılları arasında Sig Mickelson başkanlık yapmıştır. Bk. Sig Mickelson, *America's Other Voice – Story of Radio Free Europe and Radio Liberty*, Praeger Publishers, New York 1983, s. 255.

114 Hasan Oraltay, *Elimay-Lap Otken Omir*, s. 320.

115 Dosan Baymolda, *Şındık Jarşısı*, s. 22.

Sonuç

I. ve II. Dünya Savaşı yılları arasında geçen sürede bir cazibe merkezi olarak Almanya, Bolşevik İhtilali'nin ardından muhacerette bulunan Rusya Türklerinin bazıları için Türkiye'nin değişen dış siyasetine karşılık tercih edilirken, bazıları için de savaş yıllarında zorunlu olarak bulundukları bir ülke olmuştur. Soğuk Savaş döneminde ise göçmen olarak bulundukları Almanya'da savaş yıllarındaki esaret konumundan farklı bir yaşam sürme alternatifini elde etmişlerdir. Amerika'nın Sovyet karşıtı basın-yayın faaliyetlerinde Münih'i merkez konumuna getirmesinin ardından oluşturulan propaganda kuruluşlarının teşkili de hem savaş öncesi dönemde hem de II. Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya'da bulunan Rusya Türklerinin varlığıyla doğrudan ilişkili olarak ortaya çıkmıştır. Onların faaliyetlerinin Sovyetler Birliği'nin esir milletleri üzerinde bırakacağı tesir düşünülerek hareket edilmiş, bu yönü ile Amerika'nın, Almanya'nın her iki cihan harbinde Rusya Türkleri üzerinden yürüttüğü Kafkasya, İdil-Ural ve Türkistan siyaseti mirasını devam ettirdiği görülmüştür.

Sovyet karşıtı siyasetin yürütülmesi hususunda Rusya Türklerinin katkısı tarihî bir öneme işaret etmektedir. Dolayısıyla “Amerika'nın Soğuk Savaş yıllarında Münih merkezli yürüttüğü propaganda faaliyetlerini Rusya Türkleri olmaksızın gerçekleştirmesi mümkün müydü?” sorusunun cevabı oldukça açıktır. Çünkü bu dönemde Kafkasya, İdil-Ural ve Türkistan'ı hedef alan propaganda girişimlerinin temeli genel olarak Rusya Türkleri üzerinden şekillendirilmiştir. Rusya Türkleri de kendi Sovyet tecrübelerine duyulan ihtiyacın farkında olarak hareket etmiştir. Bu da tamamen karşılıklı bir faydaya işaret etmektedir. Üstelik hem enstitüde hem de radyoda göstermiş oldukları faaliyetler Rusya Türklerinin göçmen hayatının geçim kaynağını da oluşturmuştur. Ayrıca Münih'teki faaliyetler sadece Almanya'da bulunan Rusya Türklerini değil Türkiye'deki soydaşlarını da yakından ilgilendirmiştir. Muhaceretteki Türk kökenli aydınlar da enstitü ve radyo ile ilişkilerini çoğunlukla Türkiye'den zaman zaman da Münih'ten sürdürmüşlerdir.

Enstitünün yayınladığı süreli yayınlara Rusya Türklerinin katkısı oldukça fazla olmasına rağmen doğrudan Türk dünyasına yönelik makaleler içeren bu dergiler şimdiye kadar içerik olarak analiz edilmemiştir. Makalelerde Sovyet gerçekliğini yansıtan çok sayıda incelemenin var olduğu görülmektedir. Bu yazıların çoğunluğu bilimsel bir nitelik arz ederken, bugün dahi üzerinde sıklıkla durulan Sovyet dönemine ait politikaların döneminde yazılmış eleştirel örneklerini oluşturmaktadır. Bölgesel olarak çıkarılan dergilerde Azerbaycan, Kuzey Kafkasya, Türkistan ve İdil-Ural'ı temel alan çok sayıdaki makalede Sovyetler Birliği hakimiyeti ile sözü geçen bölgelerin tahrifata uğrayan tarihine uygun olarak yayınlanan eserlere karşılık olarak yöneltilen eleştiriler oldukça önemlidir. *Samizdat* yayınları ile elde edilen kaynaklar, Sovyetler'de yayınlanan eserler, haberler, diplomatik kanallar ile sağlanan hemen her gelişmeye dair bilgiler neticesinde yakından takip edilen Sovyetler Birliği adına ciddi bir bilgi aktarımı sağlandığı, sağlanan bu bilgiler ile oluşturulan metinlerin sadece propaganda amaçlı yazılan yazılar olmadığı görülmektedir. Sözü geçen yayınlarda bazı terimsel hususlar üzerinde de durularak Sovyet

hakimiyetinin sömürge mi yoksa kolonizasyon mu ya da Türk bölgelerinin Sovyet hakimiyetine geçişinin ilhak mı yoksa iltihak mı olduğu hususları üzerinde de ısrarla durularak bu meselelerin eleştirisi ve açıklamaları da yapılmıştır. Aynı zamanda kimi yazılarda Sovyet eğitim sistemi ve Rus dilinin olumlu katkıları ile ilgili görüşler sunulurken bu durumun Ruslaştırma üzerindeki etkisi de tartışılmıştır. Türk kökenli yazarların kendi mensubiyetlerinin bulunduğu bölgelerin kültür, tarih ve sanatına dair de çok fazla bilgi içeren bu makaleler yayınlardaki Batılı yazarların yazılarından da bu noktada ayrılmaktadır. Zira verilen bilgilere bizzat yazarın kendi tecrübesi, eğitimi ve ana dile olan hakimiyeti de dahildir. Bu açıdan bakıldığında enstitünün propaganda kurumu olduğunun inkâr edilmesi mümkün olmasa da Rusya Türklerinin milli aidiyetten dolayı yazılarını propagandif içerik üretme endişesiyle yazdıklarını söylemek mümkün görünmemektedir.

Radio Liberty aracılığıyla millî redaksiyonlardan yapılan yayınlar da Amerika ve Sovyetler Birliği rekabetinin ötesinde ele alınmalıdır. Rusya Türkleri tarafından hazırlanan radyo programlarının metinleri Sovyet hakimiyeti altında bulunan Türk bölgelerinin esaretini ısrarla vurgulayan içeriğe sahip olmuş, yayın makalelerinde ele alınan konularda da Sovyet yaşamının eleştirisi üzerinde durularak bölgedeki Türklerin mevcut durumu analiz edilmiştir. Yerel ve millî olaylara yer verilen programlarda güncel meseleler hakkında da bilgi aktarımı yapılarak esir soydaşlarının Sovyetler Birliği'nde ve dünyada gerçekleşen hemen her olaydan haberdar edilmeleri sağlanmıştır. Enstitü yayınlarında olduğu gibi burada da Sovyet hakimiyetinin etkisi çok yönlü olarak ele alınmış, olaylar tarihî perspektif temel alınarak sunulmuştur. Bu noktada radyodaki faaliyetlerin başarıya ulaşmasının milli bağımsızlık adına olan anlamının yanı sıra Rusya Türkleri sadece Soğuk Savaş propagandasına hizmet eden kimseler olarak görülmemelidir. Amerika'nın Sovyetler Birliği'ne yönelik oluşturduğu politikanın kapsamında esir vatanlarının akıbetinin Almanya'daki tüm faaliyetlerinin temelini teşkil ettiği de hatırlanmalıdır.

Enstitü ve radyo tarafından gerçekleşen yayın faaliyetlerinin istihbarat birimi finansmanına sahip oluşunun, Amerikan Komitesi'nin enstitü idarî işleyişinde yer almasının, Soğuk Savaş döneminde ve sonrasında bu faaliyetlerin ele alınmasında belli oranda önyargıya sebep olduğu düşünülmektedir. Ancak Türk bölgelerine yönelik dergilerde ele alınan konular ve Radio Liberty'nin Türk dilli redaksiyonlarının yayın programları yakından incelendiğinde mesafeli duruşun yersiz olduğu anlaşılmaktadır. Sözü geçen yayınlar milli hassasiyeti taşımakla beraber objektif olarak bakıldığında yakın tarihte Türk bölgelerinin Sovyet hakimiyeti yıllarındaki tarih, edebiyat, eğitim, sanat, kültür, sosyal yaşam ve iktisadî durumuna dair yönetilen eleştirilerin de kaynağını teşkil etmiştir. Türkistan'ın sömürge alanı olarak Sovyetler Birliği hakimiyeti altında yaşadığı dönüşüm evresi ve bu hakimiyetin uzun süreli etkileri güncel olarak ele alınan bir konu iken Soğuk Savaş yıllarındaki bu yayınların kaynak değeri sözü geçen önyargı sebebiyle atlanmıştır. Esasen bu konu hakkında yeterli incelemenin var olmaması mesafeli yaklaşımın günümüze kadar sürmesindeki temel sebebi teşkil etmiştir. Bu sorunu ele alan müstakil bir çalışmanın yapılmamış olmasından doğan eksiklik ise Rusya Türklerinin Soğuk Savaş dönemindeki faaliyetlerini çoğunlukla karanlıkta bırakmaktadır. Bu da muhaceretteki Türk tarihi açısından ciddi bir boşluğa işaret etmektedir.

Enstitüye ait yayın kaynakları ve Radio Liberty arşivi şimdiye dek detaylı olarak ele alınmamıştır. Enstitünün ortaya çıkışı, faaliyetleri, yayınları, kadrosundaki Rusya Türkleri, enstitünün Türkiye ile ilişkileri, Radio Liberty'deki milli redaksiyonlar, kadroları müstakil bir çalışmada incelenecek kadar çok malumatı barındırmaktadır. Rusya Türklerinin hem Sovyetler Birliğini Öğrenme Enstitüsü içerisindeki varlığının etkisi hem de Radio Liberty'deki faaliyetleri tüm ayrıntıları ile üzerinde fazlasıyla durulmayı hak eden bir konudur. Üstelik Rusya Türklerini ilgilendiren bu tarihi önemi haiz konudaki boşluk doldurulması zaruri olan bir dönemi, Sovyetoloji çalışmalarının ortaya çıktığı yılları kapsamaktadır. Rusya Türklerinin Münih'teki kurumlarda göstermiş oldukları basın-yayın faaliyeti dönemin Sovyet kaynaklarına alternatif bir görüşü ifade ettiği gibi Türk bölgelerinin tarih ve tarih yazımına, kültürel ve edebi karakterine ilişkin yapılan tahrifatın boyutunu da göstermesi bakımından önemlidir. Konunun bu yönüyle ele alınmasının gelecekte birçok araştırmaya kaynak teşkil edeceği açıktır.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

Akten zur Deutschen Auswaertigen Politik (ADAP)

Band XIII, 1;2, 1937-1941.

Band II; III, 1;16. 1941-1945.

Bundesarchiv, Berlin (Barch)

BArch, SS Hauptamt, Film 2419, B1. 696519f.

Central Intelligence Agency (CIA)

CIA, FOIA Collection, C01441001.

CIA, FOIA Collection, CIA, C01441005.

CIA, General Records, RDP80-01601r001.000.090001-4.

CIA, General Records, RDP69B00369R000.100.120098-5.

Dijital Arşiv Kaynakları

Blinken Osa Archivum, “HU OSA 300-8-3 Background Reports”,

<https://catalog.archivum.org/catalog/j5L8L6lR?tab=content> [Erişim Tarihi: 21.10.2024]

Harvard Library, “The Harvard Project on the Soviet Social System Online” <https://library.harvard.edu/collections/hpsss/index.html> [Erişim Tarihi: 14.10.2024]

Hoover Institution, “Radio Free Europe/Radio Liberty Records” <https://www.hoover.org/library-archives/collections/radio-free-europoradio-liberty-records>[Erişim Tarihi: 14.10.2024]

U.S. Department of State Archive, “Radio Free Europe and Radio Liberty – Memorandum for the 303 Committee”, Washington, January 27, 1969. <https://2001-2009.state.gov/documents/organization/97929.pdf>[Erişim Tarihi: 15.09.2024]

U.S. Government Accountability (U.S. GAO), “Suggestions To Improve Management of Radio Free Europe/Radio Liberty” <https://www.gao.gov/assets/id-76-55.pdf>[Erişim Tarihi: 30.09.2024]

Wilson Center Digital Archive, “Radio Liberty Broadcasting Policy” <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/radio-liberty-broadcasting-policy>[Erişim Tarihi: 11.10.2024]

Wilson Center Digital Archive, “Office Policy Coordination History American Committee Liberation” <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/office-policy-coordination-history-american-committee-liberation>[Erişim Tarihi: 28.09.2024]

Wilson Center Digital Archive, “Voice of America Views Radio Liberty Broadcasting” <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/voice-america-views-radio-liberty-broadcasting> [Erişim Tarihi: 19.10.2024]

Wilson Center Digital Archive, “Radio Liberty Objectives Outlined” <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/radio-liberty-objectives-outlined>[Erişim Tarihi: 16.10.2024]

Araştırma Kaynakları

“Enstitü Haberleri”, *Dergi*, V/57, (1969), s. 79-80.

“Foreword”, *Caucasian Review*, S. 1, (1955), s. 3.

“Kitaplar”, *Akis*, (30 Nisan 1955), s. 27.

“Preface”, *Studies on the Soviet Union*, New Series VIII/3, (1969), s. 1.

“Publication of the Institute for the Study of the USSR”, *Bulletin*, V/7, (1958), s. 43.

- “Publication of the Institute for the Study of the USSR”, *Bulletin*, VII/12, (1960), s. 48.
- “Sovyetler Birliğini Öğrenme Enstitüsünün VIII. İlmî Konferansı”, *Dergi*, II/6, (1956), s. 105-106.
- “Sovyetler Birliğini Öğrenme Enstitüsünün XV. İlmî Konferansı”, *Dergi*, IX/33, (1963), s. 69-71.
- “Sovyetler Birliğini Öğrenme Enstitüsünün 10 Yıllığı”, *Dergi*, VI/22, (1960), s. 86-87.
- “Sovyetler Birliği’ni Öğrenme Enstitüsü Kapatılıyor ve Bütün Neşriyatını Durdurdu”, *Emel*, S. 69, (Mart-Nisan 1972), s. 48.
- “The Institute’s Fifth Anniversary”, *Bulletin*, II/7, (1955), s. 59-60.
- “The Sixth Conference of the Institute for the Study of the USSR”, *Caucasian Review*, S. 1, (1955), s. 172.
- Andican, A. Ahat. *Cedidizm’den Bağımsızlığa Hariçte Türkistan Mücadelesi*, Emre Yayınları, İstanbul 2003.
- Ataöv, Türkkaya. “Sovyetler Birliği’ni Öğrenme Enstitüsünün Onuncu Yıldönümü”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, XV/4, (1960), s. 266-267.
- Avtorkhanov, Abdurakhman. “Lenin and the Bolshevik Rise to Power Part I”, *Studies on the Soviet Union*, New Series X/2, (1970), s. 1-81.
- Avtorkhanov, Abdurakhman. “Lenin and the Bolshevik Rise to Power Part II”, *Studies on the Soviet Union*, New Series X/3, (1970), s. 1-87.
- Baymolda, Dosan. *Şındık Jarşısı*, Nur Print 75, Almatı 2011.
- Caroe, Olaf. *Sömürülen Topraklar*, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1972.
- Critchlow, James. *Hole in the Head/Radio Liberty: An Insider’s Story Cold War Broadcasting*, American University Press, Washington 1995.
- Cummings, Richard H. *Cold War Radio – The Dangerous History of American Broadcasting in Europe, 1950-1989*, Jefferson, McFarland & Company Inc. Publishers, North Carolina and London 2009.
- Çolak, Fatih. *Alman İmparatorluğu ve Türkistan 1910-1920*, Çizgi Kitabevi, Ankara 2019.
- Çolak, Mustafa. *Almanya İmparatorluğu’nun Doğu Siyaseti Çerçevesinde Kafkasya Politikası (1914-1918)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2004.
- Dallin, Alexander. *Deutsche Herrschaft in Rußland 1941-1945, Eine Studie über Besatzungspolitik*, Droste Verlag, Düsseldorf 1958.
- Dallin, Alexander. *German Rule in Russia 1941-1945, A Study of Occupation Policies*, Second Revised Edition, Westview Press, Colorado 1981.
- Delilhan Canaltay, *Çetin Zaman Zor Günler*, çev. ve yay. haz. Tekin Tuncer, Altay Yayınları, İstanbul 2019.
- Demirci, Sibel. *Türk Siyasi ve Düşünce Hayatında Rusya Türkleri*, Post Yayın, İstanbul 2020.
- Demirci, Sibel. “Münih’te Çıkarılan Antisovyet Yayınlarından İki Özgün Örnek Dergi ve Kafkasya Dergisi”, *TAD*, XLI/71, (2022), s. 516-522.
- Devlet, G. Beril. *Bir Ömre Altı Hayat Sığdıran Nadir Devlet’in Yaşam Öyküsü*, Çatı Kitapları, İstanbul 2014.
- Devlet, Nadir. *A Quest for Indepence Voice of Tatars at Radio Liberty*, Istanbul Aydın University Publications, İstanbul 2019.
- Dumlupınar, İnci Yelda. *Rusya Türklerinin Almanya’daki Siyasi ve Basın-Yayın Faaliyetleri (1950-1985)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2024.
- Fischer, Fritz. *Griff nach der Weltmacht: Die Kriegszielpolitik des kaiserlichen Deutschland 1914-1918*, Düsseldorf 1961.

- Foreign Relations of the United States 1969-1976*, C 29, ed. Edward C. Keefer, United States Government Printing Office, Washington 2007.
- Gönülalan, Berker. “*Dergi*” *Dergisine Göre Sovyet Hakimiyetindeki Türkler (1955-1972)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa 2019.
- Hoffmann, Joachim. *Die Geschichte der Wlassow-Armee*, Verlag Rombach, Freiburg 1984.
- Johnson, A. Ross. “To Monitor and be Monitored Radio Free Europe and Radio Liberty during the Cold War”, *History and Public Program*, Wilson Center Occasional Paper, (June 2017), s. 1-10.
- Kokebayeva, Gulzhaukhar. “The Place of Turkestan in the Foreign Political Strategy of Germany in the First Half of the 20th Century”, *Bilig*, S. 76, Kış 2016, s. 117-136.
- Meinungen Über Die Publikationen und Tätigkeiten von Dr. Baymirza Hayit (West Europa, USA und Orient)*, BAND I, yay. haz. Ayfer Kaynar, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi, Ankara 1994.
- Meşe, Ertuğrul. *Komünizmle Mücadele Dernekleri*, İletişim Yayınları, İstanbul 2017.
- Mickelson, Sig. *America's Other Voice – Story of Radio Free Europe and Radio Liberty*, Praeger Publishers, New York 1983.
- Mikkonen, Simo. “Radio Liberty – The Enemy Within? The Dissemination of Western Values through US Cold War Broadcasts”, *Cross – Cultural Dialogues between the West, Russia and Southeastern Europe*, S. 18, (2010), s. 243 – 257.
- Ministry of Foreign Affairs of the U.S.R.R. Archives Division: German Foreign Office Documents*, Foreign Languages Publishing House, Moscow 1948.
- Mirza Bala. “Amerika’nın Sesi ve Esir Türkler”, *Komünizme Karşı Mücadele*, II/25, (1 Aralık 1951), s. 3.
- Mirza Bala. “Komünistlerin Tarih Telakkisi ve Sovyet Esiri Türklerin Mukadderatı”, *Dergi*, II/5, (1956), s. 3-12.
- Motadel, David. *Islam and Nazi Germany's War*, Harvard University Press, Cambridge 2014.
- Motadel, David. *İslam ve Naziler*, Alfa Yayınları, İstanbul 2015.
- Mühlen, von zur Patrik. *Zwischen Hakenkreuz und Sowjetstern. Der Nationalismus der Sowjetischen Orientvolker im Zweiten Weltkrieg*, Droste Verlag GmbH, Düsseldorf 1971.
- Oppenheim, von Max. *Denkschrift betreffend die Revolutionierung der islamischen Gebiete unserer Feinde*, Berlin 1914.
- Oraltay, Hasan. *Elimay-Lap Otken Omir*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1999.
- Özcan, Ömer. “Muhaceretteki İdil-Ural ve Kuzey Kafkasya Önderlerinin Mücadelelerinden Bir Kesit”, *Toplumsal Tarih*, VII/42, (1997), s. 52-59.
- Özcan, Ömer. “Atsız’ın İki Mektubu”, *Türk Yurdu*, CIII/318, (Şubat 2014), s. 65-67.
- Özdoğan, Günay Göksu. “*Turan*’dan “*Bozkurt*”a Tek Parti Döneminde Türkçülük (1931-1946)”, İletişim Yayınları, İstanbul 2019.
- Parta, R. Eugene. *Discovering the Hidden Listener: An Empirical Assessment of Radio Liberty and Western Broadcasting to the USSR during the Cold War*, Hoover Institution Press Publication, Stanford 2007.
- Puddington, Arch. *Broadcasting Freedom: The Cold War Triumph of Radio Free Europe and Radio Liberty*, The University Press of Kentucky, 2000.
- R. T., “The Study of the Caucasus in Western Europe”, *Caucasian Review*, S. 2, (1956), s. 135.
- Radio Liberty Research*, XXXIV, Radio Free Europe/Radio Liberty Research Institute, Munich 1984.
- Rahim, Ali. “A Bibliography of Tatar Studies”, *The East Turkic Review*, S. 1, (1958), s. 101-112.

- Rosenberg, Alfred. *Memoirs of Alfred Rosenberg*, Ziff-Davis Publication, Chicago 1949.
- Sosin, Gene. *Sparks of Liberty: An Insider's Memoir of Radio Liberty*, Pennsylvania State University Press, 1999.
- Sosin, Gene. "Goals of Radio Liberty", *Cold War Broadcasting – Impact on the Soviet Union and Eastern Europe (A Collection of Studies and Documents)*, ed. A. Ross Johnson, R. Eugene Parta, Central European University Press, Budapest and New York 2010, s. 17-24.
- T. Charles O'Connell, *The Munich Institute for the Study of the USSR – Origin and Social Composition*, The Carl Beck Papers Center for Russian and East European Studies, Pennsylvania 1990.
- Tekiner, Süleyman. "İşte, Azerbaycan Tarihi ve Kültürü Böyle Tahrif Ediliyor", *Dergi*, II/6, (1956), s. 60-74.
- Temir, Ahmet. *60 Yıl Almanya (1936-1996)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998.
- Tüfekçi, Vedat. "Azatlık Özbek Radyosu", *Turan*, S. 27, (2016), s. 85-92.
- Türk Dünyası Uzmanlarıyla Söyleşiler*, yay. haz. Ahmet Kanlıdere, Ötügen Neşriyat, İstanbul 2022.
- Türkistanî, Zuhreddin Mirza Abid. *Türkistan İstiklâl Yolunda Hicret Yılları*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul 2013.
- Uzunel, Nurgül. *Avrupa Muhaceretindeki Türkistan Basını: Milli Türkistan Dergisi (1942-1975)*, Ayaz Tahir Türkistan İdil-Ural Vakfı, 2016.
- Ülküsal, Müstecip. *Kırım Yolunda Bir Ömür-Hatıralar*, Ankara 1999.
- Yakublu, Nesiman. *Ebdürrehman Fetelibeyli-Düdinginski*, Abşeron Neşr, Bakü 2009.

İnternet Kaynakları

- Kara, Abdulvahap. "Tarihi Vesika" <https://www.abdulahapkara.com/tarihi-vesika-kazakistan-bagimsizligini-dunyaya-ilk-olarak-duyuran-ingilizce-haber/>[Erişim Tarihi: 13.09.2024]
- Kara, Abdulvahap. "Radyoda Türkiye Kazaklarının İlk Tarihçisiyle" <https://www.abdulahapkara.com/radyoda-turkiye-qazaqlarinin-ilk-tarihcisiyle/>[Erişim Tarihi: 13.09.2024]
- Kara, Abdulvahap. "Türkiye Kırgızlarının Tarihi Hakkında Kitap" <https://www.abdulahapkara.com/turkiye-kirgizlarinin-tarihi-hakkinda-kitap/>[Erişim Tarihi: 13.09.2024]
- Radio Free Europe/Radio Liberty, "Our History" <https://about.rferl.org/our-history/>[Erişim Tarihi: 05.10.2024]
- Winter, Ingeborg. "Garip Sultan Ein Shicksal im Spannungsfeld Zwischen Heimatliebe und Menschenverachtenden Diktaturen" <https://doczz.biz.tr/doc/32009/zum-herunterladen-als-pdf---garip%20sultan> [Erişim Tarihi: 19.10.2024]

PRESS ACTIVITIES OF TURKS OF RUSSIA IN THE INSTITUTE FOR THE STUDY OF THE USSR AND RADIO LIBERTY

İnci Yelda Dumlupınar*

The emigration history of the Turks of Russia in Germany can be traced back to the years of World War I. During the war, Turks of Russia who served in the Tsarist army and became prisoners of war came into limited contact with the German military system. This interaction marked the beginning of two parallel and interconnected processes for the Turks of Russia. A more influential phase of their emigration to Germany began after the Bolshevik Revolution, when many chose Berlin as a center for political and journalistic activity. In the period leading up to and during World War II, Turks of Russia played a notable role in shaping Germany's recognition of the Soviet Union. During the war, a significant number of Turks of Russia — originating from Turkestan, the Volga-Ural region, and the Caucasus—arrived in Germany as prisoners taken from the Soviet Red Army.

After the war, those who were not repatriated to the Soviet Union and continued their lives as immigrants in America's occupation zone became part of a lesser-known but important chapter of Turkish emigration during the Cold War years. This study focuses on illuminating that period.

At the very beginning of the Cold War period, beginning shortly after the war in 1947, America's efforts to engage and unify the Turks of Russia in Germany were directly tied to their presence there. Among the numerous Soviet immigrants in Germany, both Russian or non-Russian but anti-Bolshevik, what set the Russian Turks apart was their fluency in the local Turkic languages, which made them uniquely effective for establishing communication with the Turkic regions within the Soviet Union. Their firsthand Soviet experience, along with their proficiency in these local languages and in Russian, became a key asset in shaping early American anti-Soviet policy.

Starting from 1950, the Institute for the Study of the USSR and Radio Liberty, whose activities were sustained through the The American Committee for Liberation from Bolchevism known as AmComLib, funded by the Central Intelligence Agency and established in Munich, played an effective role in the anti-Soviet policy. The administrative role of the Turks of Russia within

* Res. Asst. PhD., Van Yüzüncü Yıl University Faculty of Letters, Department of History, Van / Türkiye, inci.yelda@yyu.edu.tr; ORCID: 0000-0002-4881-8683

the institute and their efforts in academic writing activities, as well as their contributions to broadcasting programs on the radio, have remained largely unexplored in academic research.

As a result of the publishing activities conducted for over twenty years within the institute, the role of Turks of Russia in the works produced facilitated the emergence of a serious archive that critically and scientifically examined the impact of Soviet dominance in the Turkestan, Caucasus, and Volga-Ural regions. In the articles written by Turks of Russia, the influence of the Soviet Union on historiography and the changes it brought about in the language, culture, literature, religion, social life, and economy of these regions were evaluated using firsthand data, and the extent of this influence was discussed. These topics remain relevant today as they are still addressed in studies on Soviet history concerning the Turkic world. The study examines writings on these subjects and the publications in which they appeared,,shedding light on the nature of Munich-based publishing activities of the Russian Turks. To this end, the archives of the institute established in Munich, housed at the Bayerische Staatsbibliothek, were consulted. The study also highlights the existence of additional publications beyond its scope that have yet to be explored in academic research.

In the programs of Radio Liberty, which directly reached the Soviet Union, the texts created by the Turks of Russia, similar to the publishing activities at the institute, allowed them to communicate the Soviet Union's policies toward Turkestan, the Caucasus, and Volga-Ural through an international institution. At the same time, it served to inform their compatriots in their captive homelands about current events. The radio programs, which were accompanied by significant figures of the Turkish world in emigration, discussed historical and current issues and introduced works published in Soviet publications. Moreover, these radio broadcasts offered Turkish captives the alternative to listen to broadcasts in their own languages. Despite Soviet efforts to jam radio signals Radio Liberty's Turkish-language broadcasts reached a substantial audience, a point particularly highlighted in the study. Considering the archives of radio programs, it should be noted that the daily broadcasts constituted a significant source. In this regard, while Radio Liberty assumes a priority position in terms of radio programs targeting the Turkic world, as emphasized in the study, the role of Turks of Russia also carries historical significance.

The study mainly focuses on the historical role undertaken by Turks of Russia in the Munich-centered propaganda organizations during the Cold War years, while also emphasizing that this was not merely a propaganda activity. Based on the historically distancing approach of Western studies toward Cold War-era academic work, it underscores that the activities of Turks of Russia during this period should be considered independently of America's anti-Soviet policy or the broader competition between the two superpowers. This is because the publishing activities of Turkic individuals, along with their critiques of the Soviet Union written during that era, are considered to have made a significant contribution to Sovietology research. In addition to a critical approach, the articles included coverage of the national history, culture, lifestyle,

literature, and art of Turkestan, the Caucasus, and Volga-Ural, thereby contributing to the formation and promotion of knowledge about Turkish history in the West. In this regard, the study, which addresses the activities of Turks of Russia in Munich during the Cold War years, uncovers previously overlooked yet highly significant complementary sources of Turkish history in emigration and attempts to fill this gap by analyzing these sources and highlighting their relevance to the history of the Turks of Russia.